

Danmark deiligst. Om to tykke danske bøker.

ANMELDT AV ØIVIND ANDERSEN

1

Jeg har inntrykk av at det i dag er mindre kontakt mellom klassikere i Norden enn for bare få tiår siden. Geografisk nærhet betyr lite i internettets tidsalder, nordisk språkfelleskap betyr lite når det er engelsk som gjelder. Parolen om mer «internasjonalt samarbeid» får få til å tenke på nordiske naboland. Stram budsjettering og strengt regulerte studieopplegg gjør det også vanskelig for eksempel å invitere en fersk kollega fra et naboland til å holde en gjesteforelesning eller to, hvis det ikke er innenfor rammen av et større prosjekt.

Nordisk samarbeid har naturligvis forekommet og forekommer fremdeles, både på individ- og prosjektnivå og i organiserte former. I årene 1987–1991 ble prosjektet Nylatin i Norden finansiert av det daværende nordiske forskningsrådet for humaniora (NOS-H); det førte til livlig trafikk over grensene og resulterte i mange publikasjoner (i Norge særlig om Oslo-humanistene på 1500-tallet). Det nordiske Platonselskapet, grunnlagt i 1971 av forskere fra Danmark, Finland, Norge og Sverige, samler fremdeles annet hvert år filologer og filosofer til konferanse (som kan gjelde alt annet enn Platon). Selskapet har sitt tyngdepunkt i Danmark; det utgir også en skriftserie der bidragene er på både dansk, svensk og norsk. I Athen ligger de arkeologiske/antikkvitenskapelige instituttene til Sverige, Finland, Norge og Danmark i en klynge sør for Akropolis, og det fins et felles nordisk bibliotek finansiert i hovedsak av Nordisk Ministerråd. Der kan en nesten snakke om et nordisk fagmiljø. Et bibliografisk tiltak fra tidlig på 2000-tallet er den nær komplette dokumentasjonen av skandinaviske oversettelser av oldtidens og middelalderens litteratur som Lars Boje Mortensen og Johanna Akujärvi tok initiativet til (se <https://skandinaviske-oversaettelser.net/da/>). Det forlyder imidlertid fra Danmark, der prosjektet er basert, at verken Norge eller Sverige har fulgt opp med oppdateringer – det er kanskje noe Nasjonalt fagråd eller Norsk klassisk forbund kunne se på. Danskene har også fra 2001 utgitt det nettbaserte tidsskriftet *Aigis*, med artikler og anmeldelser og

oversettelser i hopetall. *Aigis* presenterer seg som et «nordisk tidsskrift for klassiske studier», men hittil har det visstnok ikke vært et eneste innlegg fra Norge eller Sverige.

Av de nordiske landene ligger Danmark, slik jeg ser det, i tet hva angår forskning og formidling i klassiske fag. Landet har en mye lengre og dypere litterær og akademisk kultur enn sitt tvillingrike i nord. For oss norske er det mye å hente i det fruktbare Danmark. Her vil jeg presentere to danske verk som så vidt jeg vet ikke hittil har fått noen oppmerksomhet i Norge. Det dreier seg om en oversettelse av hele Pausanias' periegetiske verk om Hellas, fra 100-tallet e.Kr., og om første bind av *Dansk Editionshistorie*, der ni danske forskere (og en tysker) skriver om greske og latinske tekster, både danske og klassiske, som er blitt utgitt i Danmark eller av dansker, helt fra boktrykkerkunstens barndom og opp til vår digitale tid.

2

PAUSANIAS. *Beskrivelse af Grækenland*. På dansk ved Erik Worm og Carsten Weber-Nielsen. Udgivet og indledt af Thomas Heine Nielsen og Chr. Gorm Tortzen. Museum Tusculanums Forlag 2022. 752 sider. ISBN 978 87635 4698 0.

Jeg fikk tilsendt denne danskenes monumentale Pausanias en stund etter at den var kommet ut, fordi jeg hadde fulgt litt med på oversettelsesprosjektet og hatt et par møter med de to oversetterne. Interessen min for den greske periegeten – alle «reiseføreres» far – ble vakt på slutten av 1960-tallet da filologen, professor Leiv Amundsen (1898–1987), og arkeologen, professor Axel Seeberg (1931–2011), gjennomgikk første bok av *Hellados Periegesis* sammen, dengang et tverrfaglig *novum* på Klassisk institutt i Oslo. Amundsen leste opp fra de sirlige notatene sine om det historiske stoffet (konger og kriger), Seeberg funderte fritt om utvalgte monumenter (statuer og byggverk). Da Det norske institutt i Athen ble opprettet (1989), lanserte jeg Pausanias og hans *Hellasbeskrivelse* (som jeg foretrekker å kalle verket) som et egnet tema for et av de tverrvitenskapelige seminarene som Instituttet satset på i de første årene. Etter det religionshistorisk orienterte *Dionysos og Apollon: Religion og samfunn i antikkens Hellas*, og det vidtfavnende *Hellas og Norge: Kontakt, komparasjon, kontrast*, handlet det tredje seminaret nettopp om Pausanias. Hans *Hellasbeskrivelse* i ti bøker inviterte

til drøfting av både sjanger, språk, stil og fremstillingsform, sitatbruk, kunnskapskilder og kildeverdi, forholdet til Romerriket og forestillinger om Hellas' fortid, forfatterens holdning til religion og mytologi, og naturligvis arkeologiske aspekter: Hva så han på reisene sine og hva av alt han så brydde han seg om å kommentere? Hvordan beskrev og fortolket han det han så? Hva ser vi i dag når vi går i Pausanias' fotspor? Konferansebindet *I Hellas med Pausanias: Artikler og oversettelser*, Bergen 1992 (Skrifter utgitt av Det norske institutt i Athen, bind 3, redigert av Tormod Eide [1934–2023] og undertegnede) inneholder artikler av fjorten bidragsytere og oversettelser av store deler av *Hellasbeskrivelsens* bok 1 (om Attika, ved Tormod Eide) og bok 10 (om Delfi, ved Mette Heuch Berg). I bibliografien til den danske Pausanias får den norske boken pen omtale: «Tretten afhandlinger; en fortræffelig introduktion til nærmere beskæftigelse med Pausanias». Seminaret og utgivelsen førte til at jeg fra dansk hold ble oppfordret til å skrive om Pausanias i serien Klassikerforeningens Oversigter. Min *Pausanias* (70 s.) utkom i 2001. «En kort og tæt, men yderst informativ og balanceret præsentation og diskussion af centrale problemstillinger», lyder dommen. Det vi har prestert om Pausanias i Norge, blir imidlertid småtterier i forhold til hva danskene har disket opp med.

*

Pausanias' *Beskrivelse af Grækenland* er utkommet på Museum Tusculanums forlag. Tidsskriftet av samme navn begynte å sende ut sine beskjedne hefter i 1967; forlaget, opprettet i 1975, har opparbeidet seg en sterk stilling i Danmark ikke bare innenfor antikkvitenskapen, men innen humaniora og samfunnsvitenskap generelt. Pausanias-utgivelsen er blitt støttet av flere danske fond og legater og en anonym donator. Så er det da også blitt en gedigen og vakker bok: 752 store sider på kvalitetspapir, med tydelig typografi, god lay-out og sjenerøs marg, og med fargerike og instruktive topografiske kart. Vekt: 2.5 kilo. Ikke egnet som guidebok i felten.

En utførlig seksjonert innholdsfortegnelse over seksten sider gjør det lett å orientere seg i verket. Innholdsfortegnelsen henviser til sidetallene i boken, men angir også, i mer beskjeden typografi, den hevdvunne «filologiske» inndelingen av teksten i ti bøker, som hver er delt i kapitler og seksjoner. Inndelingen er også tydelig markert på tekstsiden. Slik er det

lett å gå fra den danske oversettelsen til den greske originalen og omvendt: Beskrivelsen av «Malerierne i Stoa Poikile» begynner på side 47 i oversettelsen og omfatter 1.15.1-1.15.4; «Epaminondas' banesår» leser vi om på side 483f., i 8.11.4-8.12.1. Nederst på hver venstreside fremgår det hvilken av de ti bøkene leseren befinner seg i, nederst på høyre side angis bokens «tittel», det vil si det geografiske området den dekker: Attika og Megaris (= bok 1), Korinthia og Argolis (2), Lakonien (3), Messenien (4), Elis 1. del (5), Elis 2. del (6), Achaia (7), Arkadien (8), Boiotien (9), Fokis og Det Ozoliske Lokris (10). Den løpende teksten er utstyrt med innholdsfortegnelse mellomtitler med teksthenvisninger i parentes: «Byer og floder på vejen til Megalopolis (4.33.3-4.34.3)», «Filopoimen – den sidste store græker (8.49.1-8.52.6)». Ved skifte til et nytt kapittel, uansett om det sammenfaller med overgangen til et nytt innhold (med mellomtittel) eller den faller midt inne i en beskrivelse eller fortelling, angis tekststedet i parentes med fete typer. Også hver seksjon (oftest bare en setning på gresk) er nummerert i teksten, da med et enkelt tall i parentes og i vanlig typografi. Vi vet alltid hvor vi er både i geografien og i teksten, uten at henvisningene er visuelt skjemmende. Alt er gjennomtenkt og prikkfritt gjennomført.

*

Pausanias' verk er stoffrikt og informasjonstungt. Mange partier er nesten for kataloger å regne. Byggverk, statuer, konger, kunstnere, genealogier, myter, kriger og konflikter – Pausanias sier noe om det meste han ser, særlig det som er gammelt. Vi vet ikke noe om mannen og hans metoder. Han har vel notert eller diktert underveis, og sitter siden hjemme eller i et offentlig bibliotek og fyller på med flere ting som han har hørt eller lest eller rett og slett vet, eller bare tenker seg. Et navneregister på nesten seksti sider med tre spalter på hver (s. 683-747) gir hjelp til å finne frem i mangfoldet. Henvisningene i registeret er fornuftigvis «filologiske», til bok, kapittel og seksjon hos Pausanias, ikke til den danske oversettelsens boksider; slik kan det også benyttes om en bruker andre oversettelser eller sitter med en gresk tekstutgave. Navneregisteret omfatter personer av alle slag, guddommelige som menneskelige, mytologiske som historiske, kunstnere som konger, og navn på landskaper og lokaliteter og elver og fjell m.m. Det er ingen mangel på utførlighet. Under «Hera, gudinde, gift med Zeus» kommer det først

rundt førti uspesifiserte henvisninger, deretter egne avsnitt om altre, statuer, templer og helligdommer for gudinnen; det siste emnet begynner igjen med omkring tretti uspesifiserte henvisninger og fortsetter med nesten tjue til helligdommer for en spesialisert Hera (for eksempel Akraia, Hippias). Det er adskillig lettere å orientere seg i det danske registeret enn for eksempel det som en finner i femte bind av Pausanias-utgaven i Loeb Classical Library. Loeb-registeret er til gjengjeld mer enn et navneregister (det har en separat avdeling for navn, men bare navn på *artists*, i praksis mest billedhuggere). I Loeb-registeret kan en slå opp på for eksempel teatre, templer, søyler, innskrifter, skjold, prester, prestinner, nymfer, drømmer, orakler, renselse, musikk, fester, slanger, kuer, hester, regn og de syv vise – hvis en skulle finne på å lete etter det.

Utenom innholdsfortegnelse og register er det lite paratekst til de over 650 tekstsidene. De aller fleste av de 790 fotnotene er lakoniske og består bare av et årstall eller en krysshenvisning, eller en kildehenvisning når Pausanias fletter inn et litterært sitat. Utgiverne Thomas Heine Nielsen og Chr. Gorm Tortzen har utstyrt boken med en konsis innledning om Pausanias og hans verk (s. XI-XXV) pluss noen redaksjonelle merknader. Bakerst i boken (s. 749-752) fins en kort kommentert litteraturliste: Tekstutgaver og oversettelser, monografier og artikkelsamlinger (men ingen enkeltartikler), leksika. Blant de få monografiene (og det fins jo ikke mange, Pausanias er ikke Homer) savner jeg K. W. Arafat, *Pausanias' Greece: ancient artists and Roman rulers* (1996).

*

Oversettelsen har vært et kjempearbeid. Til dels basert på tidligere deloversettelser av Ole Wagner og J. A. Bundgaard, er det de to bunnsolide klassiskektorene Erik Worm (f. 1943) og Carsten Weber-Nielsen (1949-2016) som har båret byrden, ikke minst sistnevnte, som også er hovedmannen bak registeret. Inspirasjonen til å fullføre oversettelsen fikk de under et kurs for danske gresklærere i Delfi i 1995. Worm og Weber-Nielsen har dedisert Pausanias-oversettelsen sin til Det danske Institut i Athen.

Nielsen og Tortzen fikk halt prosjektet i havn og finansiert utgivelsen. De to utgiverne avslutter den korte innledningen sin med følgende tankevekkende betraktning: «I nutiden skal vi være glade for, at Pausanias

var en nostalgisk patriot. Skønt det er umuligt at sammenligne værdien af unikke kulturskatte, er Pausanias' værk for moderne læsere med interesse for undertvungne folks længsler i sin saglighed og kliniske objektivitet et af de mest tankevækkende, der er overleveret fra antikken». Det må en ikke glemme midt blant alle antikvitetene.

3

Dansk Editionshistorie, Bind.1: Udgivelse af græsk og latinsk litteratur.
Redigeret af Christian Troelsgård under medvirken af David Bloch.
Museum Tusculanums Forlag 2021. 851 sider.
ISBN 978 87 635 4684 3 (de fire bindene selges samlet)

Denne boken om utgivelser av gresk og latinsk litteratur er en gullgrube for klassiske filologer og alle som er interessert i overlevering og formidling av antikkens og senere tiders greske og latinske litteratur.

Boken er første bind av de fire som til sammen utgjør *Dansk Editions-historie*. Bind 2, som er enda litt tykkere, behandler utgivelse av norrøn og gammeldansk litteratur og er redigert av Britta Olrik Frederiksen. Bind 3 tar for seg utgivelse av dansk litteratur fra rundt 1500 til i dag: Holberg og H. C. Andersen, Kierkegaard og Grundtvig, folkeviser og salmer og mer til. Bindet er redigert av Johnny Kondrup, som også er hovedredaktør for *Dansk Editionshistorie* som helhet. Et fjerde bind på skarve 400 sider inneholder foruten et personregister (s. 342–398) og et emneregister (s.401–421) til hele verket, også en kapittelvis bibliografi til hvert av bindene. Den til første bind (s.15–135) omfatter både håndskrifter, vitenskapelige utgaver og eldre og nyere forskningslitteratur.

Johnny Kondrup (f.1955) er professor i nordisk litteratur ved Københavns universitet og har, som det står i dansk wikipedia, «været en drivende kraft bag introduktionen af forskningsfeltet editionsfilologi i Norden». Han ble primus motor i det stadig aktive Nordisk Netværk for editionsfilologer som ble opprettet under et møte på Lysebu i 1995, og utgav i 2011 boken *Editionshistorie*. (Se mer om nettverket i bind 3, s. 465-469 og på <https://danskeditionshistorie.ku.dk>). Kondrup var en av tre hovedredaktører for utgivelsen av Søren Kierkegaards samlede produksjon («SKS», 55 bind, 1997-2013), og han er siden oppstarten i 2010 med i re-

daksjonen for den kritiske digitale utgaven av Grundtvigs trykte verker («GV», ca. 37 000 trykksider). Kondrup var en viktig ressursperson da prosjektet Henrik Ibsens Skrifter ble til («HIS», 17 tekstbind, 31 bind til sammen hvis en teller også de mange tykke innlednings- og kommentarbindene, 2005-2010). I årene 2011-2021 ledet han prosjektet Dansk Editionshistorie, som resulterte i bokverket av samme navn. (Se om prosjektet www.danskeditionshistorie.ku.dk.)

*

Første bind åpner med en konsis «Innledning til *Dansk Editionshistorie*» som helhet (s. 31-48), der det danske prosjektet plasseres i en bredere historisk og internasjonal sammenheng. Etter å ha henvist til et hederlig forsøk innenfor norsk edisjonshistorie (Bjørkøy og Dingstad, *Litterære kretsløp*, Oslo 2017) blir det raskt konstatert at «den videnskabelige udgivertradition er relativt svag i Norge» (s. 32). Både i bind 2, om norrøn litteratur, og i mindre grad i bind 3, er Norge og nordmenn av og til inne i bildet. HIS blir nevnt i bind 3 (s. 422) fordi resultatet rent fysisk «fremtræder endnu mere monumentalt» enn SKS. Det er i sammenhengen ikke nødvendigvis å forstå som anerkjennelse.

Når det gjelder greske og latinske tekster, må vi bare erkjenne at Norge, «kiæmpers fødeland», fremstår som en edisjonshistorisk dverg i forhold til Danmark. Det er historiske årsaker – grovt sagt «fremmedåket» som førte til en «firehundreårig natt» over landet – til at vi bare har en liten lokal latinsk tekstproduksjon å vise til, og vi har jo heller ikke gjort oss bemerket som utgivere av greske og latinske tekster. Vi mangler både en Saxo og en Madvig. Noe har vi dog. Fra Sam. Eitrem (1872-1966) og Leiv Amundsen over Martha H. Eliassen (1926-1981) til Anastasia Maravela (f. 1970) og hennes elever, har vi en papyrologisk tradisjon. Og vi har – først og fremst takket være Egil Kraggerud (f. 1939), men også den danskfødte Inger Ekrem (1938-2000) og andre – sett en renessanse for studiet av både middelalder- og nylatin i Norge, med en rekke nye kritiske utgaver.

I Danmark var og er forholdene større. Det fins nær sagt uendelig mange danskproduserte latinske tekster å utgi, og mange lærde og skolerte dansker har gjennom tidene stått bak utgivelsen ikke bare av danskproduserte latintekster, men også klassiske tekster, både latinske og greske. *Dansk Editionshistorie* kunne realiseres fordi det også i dag fins filologer som er

kompetente tekstutgivere og kvalifisert til å skrive ikke bare om egne utgivelser, men også om utgivelser helt tilbake til rundt år 1500. Det har de til gagns gjort i edisjonshistorien sin.

*

Bindredaktørene Christian Troelsgård og David Blochs innledning (s. 51-100) gir et glimrende historisk anlagt oversyn over feltet. Innledningen tar oss fra den kirografiske til den typografiske bokkulturen og sneier til slutt innom elektroniske tekster. Den behandler kodikologiske og paleografiske spørsmål, kopieringsprosessen og historiske utgivelsespraksiser, «den tekst-kritiske metode», stemmaer og konjekturen, «bred» og «smal» overlevering; den reflekterer også over utgavernes arbeidsbetingelser og hjelpemidler opp gjennom historien. En utgivelse, også en nyutgivelse av tekster som allerede foreligger i opptil flere kritiske utgaver, er berettiget «hvis den kan bringe forskningen et skritt videre» (s. 100). Også i dag skjer reelle fremskritt, fremfor alt takket være bedre hjelpemidler, trykte og elektroniske. Innledningen er et pedagogisk mesterverk, egnet både til å belære og inspirere.

Som de fleste hovedkapitlene i boken, er også innledningen inndelt i flere nummererte nivåer. Her går det et sted helt opp til fem: 2.4.3.3.1 (s. 71, et kort avsnitt om overføringen av tekster til minuskelskrift). Den utførlige innholdsfortegnelsen til den tilsvarende utførlig artikulerte brødteksten gjør det lett å finne frem i kapitlene. Dessuten angis det nederst på hver dobbeltside hvor i hvilket kapittel en befinner seg. De fem hovedkapitlene som følger etter innledningen, er derimot ikke nummerert. Men de blir markert med tittel i majuskler i innholdsfortegnelsen og med foranstilt blank side utover i boken.

*

Boken har fem hovedkapitler. Det første er **RENÆSSANCE OG OPLYSNINGSTID** (140 sider). Kapittelet faller i to omtrent like lange deler. Først skriver Karen Skovgaard-Petersen og Christian Troelsgård om «Latinske og græske udgaver ca. 1500-1700». Det handler blant annet om skoletekster, lærebøker, Vedels utgave av Adam av Bremen, og den flittige Henrik Ernsts utgivelser ved Sorø Akademi. Mange navn vil være ukjente for flere enn meg.

Et eget avsnitt (6.2) er viet «to middelaldertekster der næsten forsvandt». Der fortelles historien om de to inntil da ukjente latinske verker fra rundt år 1200 som kom for dagen i Lübeck omkring 1620; det var byens bibliotekar Johann Kirchmann som oppdaget dem bakerst i et større manuskript som inneholdt Josefus' *Bellum Judaicum*. Det ene verket var Tjodrik munks (Theodoricus Monachus') norske kongehistorie, som går frem til 1130 og Sigurd Jorsalfares død: *Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium*. Forfatteren var ganske sikkert norsk, og en bereist og belest mann. Det andre verket var *Profectio Danorum in Hierosolymam*, som forteller om en ekspedisjon til Det hellige land, som deltagerne også nådde frem til, men for sent til å være med i kampene, så for de fleste var det bare å snu. Den navnløse forfatteren til *Profectio* var en norsk kannik i Tønsberg. Disse to beskjedne verkene er viktige bestanddeler av den norske middelalderlatinske litteraturen, og innholdet i *Profectio* gjør at den også inngår i den danske. Både Johannes Meursius og Stephanus Stephanus, to av tidens toneangivende latinister som begge ble kongelige historiografer i Sorø, maste på Kirchmann om at han måtte se å få utgitt verkene snarest mulig: *Itaque quantum possum hortor, ut edas*, skriver Meursius, for «Ikke bare den lærde verden, (*Literaria Respublica*), men også hele Danmark og Norge (& *Dania Vniversa & Norvegia*) vil stå i gjeld til deg». Stephanus «trygler og ber ham på hele fedrelandets vegne (*imo totius patriæ nomine obsecro atque obestor*) om at han må skynde seg å få utgitt Theodoricus Monachus. Vi ser her et par blant mange vitnesbyrd om at produksjon og utgivelse av latinske tekster henger sammen med nasjonal selvhevdelse. Avsnittet som følger (6.3) gjelder nettopp dansk-svensk polemikk.

De to skriftene ble først trykt av Kirchmanns sønnesønn i 1684; kort tid etter forsvant manuskriptet for godt. Den første kritiske utgaven av *Profectio* ble besørget av M.Cl Gertz i annet bind av *Scriptores minores historiae Danicæ medii ævi* (1922). Siden har ikke minst Karen Skovgaard-Petersen bidratt til å belyse verket (*A Journey to the Promised Land. Crusading Theology in the Historia de Profectione Danorum in Hierosolymam* (2001)). Vi kan vel si at begge verkene nå er blitt hjemført til fedrelandet gjennom Egil Kraggeruds kritiske tekstutgaver med oversettelse og kommentarer: *Theodoricus. Edited with translation and commentary* (2018). 394 s.; *Latinske tekster i Norge mellom 1152 og 1230. En tekstkritisk samling med norske parallelloversettelser I-II* (2023), 350+274 s. Bind 1 inneholder tekst

og oversettelse (Theodoricus s. 128-218; *Profectio* s. 220-285, bind 2 kommentarer).

Annen del av kapitlet består av Ivan Boserups oversikt, beskrivelse og analyse av «Græske og latinske klassikerudgivelser ca. 1700-1800». Kapittelet tar oss opp forbi Christian Gottlob Heyne og Friedrich August Wolf og frem til en modnere, for ikke å si moderne, tekstkritikk og utgivelsespraksis. Omgangen med antikke tekster blir vitenskapeliggjort innenfor rammen av en omfattende *Altertumswissenschaft*. Boserup behandler et stort stoff med sikker hånd. Han tegner opp den europeiske konteksten og gir leseren et detaljert, veldokumentert bilde av de livlige internasjonale forbindelsene i den lærde verden, som også danske filologer pleiet. Vi hører – noen av oss for første gang – for eksempel om kardinal Borgias museum og akademi, og den energiske Niels Schow, Torkel Baden og mange andre.

I dette kapitlet dukker det også unntaksvis opp en nordmann blant de mange lærde fra den danske delen av dobbeltmonarkiet. Det er Jørgen Pedersen Schjelderup (1666-1706), født i Støren, der han også endte opp som sokneprest. Mens han var student i København skal hans rike og meget lærde medstudent Frederik Rostgaard (1671-1745) ha lært ham å lese greske håndskrifter. Schjelderup fulgte siden med som «Haandskriver» på Rostgaards langvarige reiser, og i Leiden kopierte han over tusen Libanios-brev fra et berømt manuskript. Rostgaard ble senere både høyesterettsjustitiarius og oversekretær i danske kancelli, i tillegg til at han blant annet arbeidet med en Libanios-utgave som senere ble fullført av J. C. Wolff (1738). Schjelderups arbeid dannet mye av grunnlaget for det som «i samtid og ettertid blev anset for en editionshistorisk milepæl, der bragte Danmark megen ære» (se s. 198-201).

*

I annet hovedkapittel, **DEN METODISKE TEKSTUDGIVELSESGENNEMBRUD: MADVIG OG HANS EFTERFØLGERE**, følger Boserup utviklingen videre inn i Danmarks klassiskfilologiske gullalder i et hundre siders kapittel om «Johan Nicolai Madvig og klassiskfilologisk tekstudgivelse i 1800-tallet». Madvig (1804-1886) er et ikon i dansk lærdomshistorie, og kapitlet gjør ære på mesteren. Kapitlet handler vel så mye om tekstkritikk som om tekstutgivelse. Fremstillingen følger Madvigs utvikling som filolog, supplert med biografiske glimt.

Det sentrale Madvig-kapitlet blir fulgt opp av tre korte: et om Madvig og Ciceros *De finibus* (av David Bloch og Sten Ebbesen), og to av Ebbesen alene der Madvig-elevene M. Cl. Gertz (1844-1929) og Karl Hude (1860-1936) presenteres. Mer omfattende er Christian Troelsgårds kapittel om Johan Ludvig Heiberg (1854-1928). Heiberg er berømt for sine utgaver av gresk matematikk og naturvitenskap.

*

Hovedkapittelet **1900-TALLETS KOORDINEREDE UDGIVELSESPROJEKTER** begynner med Christian Troelsgårds orientering om «Selskaber, akademier og fonde: nationale og internationale udgaveserier i 1900-tallet». Den første serieutgivelsen som omtales (av Sten Ebbesen) er *Corpus Medicorum Graecorum* initiert av Johan Ludvig Heiberg og tyskeren Hermann Diels omkring forrige århundreskifte. Hans Ræder (1869-1959) var sentral i dette prosjektet.

Kapitlet «Udgivelser af græske leksika: *Suda* og Hesychios» er forfattet av tyske Klaus Alpers (1935-2022) og Fritz Saabye Pedersen (1945-2016), to forskere som selv bidro mye til feltet. Leksikon er noe av en dansk spesialitet: Utgivelsen av et *Corpus Lexicographorum Graecorum* ble lenge forestått av Anders Bjørn Drachmann (1860-1935). Ada Adler (1878-1946) gjorde et banebrytende arbeid med det leksikonet vi kaller *Suda* (fra 900-tallet); arbeidet resulterte i en utgave i fem bind som fremdeles er standard. Amerikaneren William Calder har kalt danske Ada Adler «uncontestably the greatest woman philologist who ever lived».

Også i realiseringen av Hesychs leksikon (fra 500-tallet) har Danmark innlagt seg store fortjenester. Leksikonet fikk en omvekslende skjebne etter at en moderne kritisk utgave ble satt på programmet rundt forrige århundreskifte. Rundt utbruddet av Første verdenskrig gav Drachmann i egenskap av leder for *Corpus Lexicographorum*, og på anbefaling av sin venn Wilamowitz, den unge tyskeren Kurt Latte (1891-1964) ansvaret for utgivelsen. Prosjektet kom godt i gang. Men under Hitler måtte Latte, som var jøde, gå under jorden; han overlevde, men alle forarbeidene til leksikonet gikk tapt i et bombeangrep på Hamburg i november 1943. Etter krigen var det bare å ta fatt på nytt. Etter krigen kunne danske Peter Allan Hansen og andre slutføre arbeidet, og med dansk finansiering kom det siste bindet ut i 2023.

Christian Troelsgård gir en oversikt over «1900- og 2000-tallets udgaver af middelalderlitteratur»: vitae, visiones, annales, scriptores minores etc. (60 s.), og Markus Hedemann og Anders Leegaard Knudsen skriver om diplomatikk og *Diplomatarium Danicum* (40 s.) Vi kommer nå stadig oftere til prosjekter og serier som forfatterne av *Dansk Editionshistorie* selv har bidratt til. Fremstillingen blir gjerne mer utførlig. Ingen kunne være mer egnet til å skrive «Om at udgive danske filosoffer fra middelalderen – *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*», enn Sten Ebbesen. Serien nyter stor internasjonal anerkjennelse. Etter noen prinsipielle betraktninger, og før et avsluttende avsnitt om *Corpus*’ betydning for studiet av skolastikkens lærde verden, blir seriens bind I–XIV presentert på rekke og rad (90 s.). Ingen kunne heller være nærmere til å skrive om «*Monumenta Musicae Byzantinae* – et internasjonalt musik-filologisk utgivelsesprosjekt med base i København» enn Christian Troelsgård, som nå er selve basen i prosjektet. Toneangivende ved tilblivelsen var Carsten Høeg (1896-1961), iderik og aktiv på mange områder, og også en habil pianist, får vi vite. På sytti sider blir vi orientert om prosjektets fagtradisjon, organisasjon og finanser, og fremfor alt om de tolv delene av *Series principalis* pluss andre utgivelsestyper. Alle blir konsist og systematisk beskrevet. Prosjektet kom i gang i 1931 og ble to år senere tatt inn i prosjektporteføljen til Union Académique Internationale. Det har hatt mange danske medarbeidere (Sysse Engberg, Jørgen Raasted o.a.) Det er ingen tvil om at prosjektet har bidratt til å gjøre bysantinsk musikk både mer synlig og hørbar, og har «bidraget væsentlig til videnskabeliggjørelsen af udforskningen af Østeuropas kirkemusikalske arv» (s. 692).

*

Siste ordinære hovedkapittel tar for seg **ØVRIG UDGIVELSESAKTIVITET I 1900-TALLET**. Papyrologen Adam Bülow-Jacobsen redegjør for danske papyrusutgaver, Sten Ebbesen for scholieutgaver – Drachmanns utgave av Pindar-scholier og Ole Smiths av Aischylos-scholier ruver i internasjonal forskning – og for filosofiske verker fra antikken: både kommentarer til Platon og Aristoteles av Olympiodor, Calcidius og Jamblichus, og selvstendige skrifter som Galens lille traktat om bedragerisk argumentasjon (med sin latinske tittel *De captionibus in dictione*), en tekst som Ebbesen selv har kunnet forbedre vesentlig. Her kan også Per Krarups utgave av Ciceros *De re publica* nevnes.

I «*CIMAGL* og filosofiske, astronomiske og teologiske tekster» (20 s.) gjør David Bloch rede for det vi kan kalle arven etter den altfor tidlig døde Jan Pinborg (1937-1982), som var en anerkjent ekspert på middelaldersk filosofi og særlig språkteori. *CIMAGL* er akronym for *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin*, en utstyrmessig upretensiøs, vital skriftserie som ble startet av Jørgen Raasted og Jan Pinborg i 1969; fra og med bind 79 (2010) utkommer det kun elektronisk. Artikler og kildetekster blir publisert på løpende bånd. Serien fungerer nesten som et laboratorium for tekstutgivelse, den rommer både foreløpige og korrigerede bidrag. Bloch (f. 1975, som i kraft av å være en fremdeles forholdsvis ung professor i klassisk filologi i København, og langt den yngste bidragsyteren i dette bindet av *Dansk Editions-historie*, kan slå fast at «[u]dgivelsen af filosofiske tekster fra middelalderen er fortsat et centralt forskningsområde i Danmark [...] Der er meget, der tyder på, at Danmark også kan komme til at spille en central rolle i udgivelsen af filosofiske tekster på græsk og latin i de kommende år» (s. 763f). Ja, både den sterke tradisjonen og den sterke faglige kompetansen som fins i miljøet, tilsier det.

Jeg ser to hovedutfordringer: Den ene er at det kan bli enda vanskeligere å holde på stillinger og «selge inn» antikken og gresk og latin i en tid der det er et stadig økende press for *både* for å prioritere det å møte aktuelle samfunnsutfordringer (klima, miljø, likestilling, forsvar osv.) og å tilpasse utdanning og studier bedre til arbeidsmarkedets behov. Den andre er vitenskapsintern: Iallfall deler av klassisk-filologisk virksomhet – for eksempel nettopp den kritiske ederingen av tekster, eller å skrive en historikk om vitenskapelig edisjonspraksis – må rettferdiggjøre seg overfor dem som spør «Hvor er hypotesen?», «Hva er forskningsspørsmålet?» «Kan dette falsifiseres?», «Er det ikke bare positivistisk registreringsvirksomhet eller krønikeskrivning?». Mange mangler forståelse for en filologisk praksis som hviler på *lærdom* og praktiseres av *scholars*.

*

Det siste bidraget i dette hovedkapitlet er Karen Skovgaard-Petersens presentasjon av «Udgaver af dansk nylatinsk litteratur i 1900-tallet» (30 s.). Etter prosjektet Nylatin i Norden er ikke minst det store og mangfoldige danske bidraget til etter-reformatorisk latin kjent for mange; her tar

Skovgaard-Petersen for seg et utvalg interessante utgivelser av både lærd litteratur og leilighetsdiktning. Presentasjonen vitner – naturligvis – om forfatterens store fortrolighet med materialet.

*

Med storverket *Gesta Danorum* står Saxo (ca. 1160-etter 1208) i en klasse for seg innenfor den danske latiniteten. Første bind av *Dansk Editionshistorie* får en flott finale med bindredaktøren Christian Troelsgårds **SPECIALSTUDIE**: «500 års udgaver af Saxos Danmarkshistorie» (50 s.). Etter å ha redegjort for den problematiske Saxo-overleveringen i middelalderen, tar Troelsgård for seg de seks trykte Saxo-utgavene og setter hver av dem inn i dens kultur- og edisjonshistoriske sammenheng. Av og til er fremstillingen krydret med personalhistoriske detaljer.

De seks utgavene er **1)** *Editio princeps*, Christiern Pedersens «renessanseutgave», utgitt i Paris i 1514. I nesten fullstendig mangel av middelaldersk tekstmateriale var utgaven basert på et sent håndskrift fra Lunds stift. Troelsgård omtaler både utstyr, tekstform og resepsjon. Utgaven fikk stor utbredelse og gjorde Saxo og Danmark kjent. **2)** Stephanus Stephanus' utgave fra Sorø Akademi 1644-1645 får en like grundig behandling. Utgaven er kjennetegnet ved sjenerøse kommentarer (*notae uberiores*). For Troelsgård er dette «den filologisk-antikvariske Saxo». **3)** Den tyske klassiske filologen Christian Adolph Klotz, professor i Halle, rakk før han døde som trettitoåring i 1771, å utgi en lett justert versjon av Stephanus' tekst; den utkom i Leipzig. Ifølge Troelsgård gir han oss «Oplysningstidens Saxo». **4)** På grunnlag av forarbeider av biskop Peter Erasmus Müller utga historieprofessoren Hans Mathias Velschow Saxo i 1839; en løpende kommentar fulgte først i 1858. Alt er på latin. Utgaven vitner om sterke antikvariske interesser. Her møter vi ifølge Troelsgård en «Saxo mellom national vækkelse og tekstkritik». **5)** I 1870-årene ble det såkalte Angersfragmentet funnet, man mente at man nå hadde noe som lå svært nær Saxos autograf å holde seg til. I den tyske bibliotekaren Alfred Holders Saxo fra 1886 er hele teksten uniformert etter mønster av Angersfragmentet (for eksempel bruker Holder bare e der andre har e, æ eller oe. Vi fikk «en middelaldersk Saxo». **6)** I 1931 sto Det Danske Sprog- og Litteraturselskab bak en utgivelse som skapte mye strid. Ansvar for utgaven hadde his-

torikeren Jørgen Olrik (1875-1941), som tidligere hadde oversatt hele Saxo til dansk, og den klassiske filologen Hans Ræder, nevnt ovenfor i forbindelse med *Corpus Medicorum*. Duo'en skapte en regularisert og uniformert «klassiserende Saxo» i monumentalt format og vakker utførelse. Utgavens bind 2 var en Saxo-ordbok av Franz Blatt.

Særlig fra svensk hold kom det sterk kritikk. Lauritz Weibull (1873-1960), kjent historieprofessor i Lund, mente Ræder-Olriks utgave var underlegen Müller-Velschows, og holdt mange tekstrettelser for forfeilede eller overflødige. Latinprofessoren i Lund, Josef Svennung (1895-1985) kom ut med en gjennomgående negativ anmeldelse. Og mens allerede Weibull hadde nevnt at Olrik-Ræder i «tryck och utstyrsel» avgjort overgikk Müller-Velschow, avslutter Svennung sin anmeldelse med et lakonisk: «Druck und Ausstattung sind ganz prachtvoll». Damning with faint praise, er det noe som heter.

7) Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har senere stått for enda en kritisk utgave av Saxo, utgitt i to bind i oktavformat med dansk oversettelse på motstående side (ved Peter Zeeberg). Bindene «er utført i høj kvalitet uden at være prangende», forsikrer Troelsgård. Tekstutgiveren, Karsten Friis-Jensen (1947-2012) har lagt seg ganske nær opp til 1514-utgaven i ortografi og tegnsetting. Utgaven har et gjennomtenkt og økonomisk kritisk apparat. Den har også en nyttig oversikt over de latinske versemålene Saxo benytter i de poetiske partiene, og inneholder både et parallell-register og et navneregister. Friis-Jensens latinske tekst ble i 2015 også utgitt på Clarendon Press i Oxford med en engelsk oversettelse ved Peter Fisher. Friis-Jensens tekst har høstet allmenn anerkjennelse.

«Den samme Saxo?» spør Troelsgård avslutningsvis, i bindets aller siste kapittel, og paraderer igjen de forskjellige fremtoningene av Saxo. «Hvilken utgave skal vi bruke?» er vel et av de vanligste spørsmålene en gresk- eller latinlærer får fra studentene. Når vi leser greske eller latinske tekster, tilegner vi oss ikke ganske enkelt et innhold, vi leser ikke bare opphavsmannens budskap, vi leser en tekst som en utgiver og utgiverens samtid har satt sitt preg på – et forutsetningsrikt kulturprodukt.

*

Epilog om en norsk-dansk episode i 1887/1888

I 1887 ble latinprofessoratet ledig ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania. Laurentius Borchsenius Stenersen (1843-1919) søkte. Han hadde disputert i 1877 på en avhandling om gresk skulptur, og var bestyrer av universitetets myntsamling og skulpturmuseum. Senere i livet skulle han fordype seg stadig mer i numismatikk. Fra Danmark søkte den adskillig yngre Anders Bjørn Drachmann (1860-1935).

Drachmann hadde knapt publikasjoner å vise for seg, men han skulle snart bli internasjonalt kjent for doktoravhandlingen om moderne Pindarfortolkning (1891), og siden for utgaven av *Scholia vetera in Pindari carmina* i tre bind (1903-1927). Fra 1912 var Drachmann den ledende i Europa på gammelgresk og bysantinsk leksikografi. Det sies at Wilamowitz lærte seg dansk for å og gjennom å lese Drachmanns Pindar-avhandling; de fikk senere et godt personlig forhold. Som Sten Ebbesen sier i *Dansk Editionshistorie*: «– den meget selvbevidste Wilamowitz betragede tydeligvis sin danske kollega som en kapacitet i (næsten) samme klasse som ham selv» (s. 728). Drachmann skrev også mange bøker for et dansk publikum, om gresk og romersk religion, ateisme i antikken, kristendommens opprinnelse, Paulus som forfatter og tenker o.a. Drachmanns konsise fremstillinger av *Romersk statsforfatning* og *Romersk statsforvaltning*, den ene i grått omslag, den andre i gult, var uomgjengelig lesning også for norske latinstudenter iallfall opp til 1960-årene.

Etter prøveforelesningene ved professorkonkurransen – én om det samme oppgitte emnet for begge kandidater og én etter fritt valg – innstilte bedømmelseskomitéens flertall Drachmann på første plass. Flertallet bestod av den norske filologen Sophus Bugge, svensken Chr. Cavallin fra Lund og dansken J.L.Ussing (1820-1905), en av Madvigs fremste elever og mesterens kollega som professor i København fra 1849. Mindretallet bestod av den hjemlige filosofen Marcus Jacob Monrad og Peter Olrog Schjøtt (1833–1926), som innehadde det andre klassiskprofessoratet (i gresk). Både i Fakultetet og i Det akademiske kollegium var det flertall for Drachmann. Kirkeministeren Elias Blix, teologiprofessor og kjent salmedikter, innstilte også på Drachmann.

I regjeringen var det imidlertid uenighet. Særlig statsminister Johan Sverdrup gikk sterkt inn for Stenersen. Begrunnelsen var todelt. Dels gikk den ut på at Stenersen var mer etablert og hadde lengre ansiennitet. Der

hadde Sverdrup jo et poeng. Men mer tungtveiende for Sverdrup var det faktum at Stenersen var norsk – og dét er jo ikke uten videre noen kvalifikasjon innenfor klassisk filologi. Fra en av dem i regjeringen som støttet Drachmann, er det overlevert et hjertesukk om at «Ilde nok er det, at vi skal have Beskyttelse paa Smør og Pultost, men Gud bevare os for at skulle have Protektionisme for Videnskaben ogsaa» (Birger Kildal til Hans Rasmus Astrup 25/11 1887). Drachmann hadde likevel et flertall bak seg, takket være de fire medlemmene av den norske regjeringsdelegasjonen i Stockholm, som alle støttet dansken. Saken trakk imidlertid ut, og i forbindelse med omdannelsen av Sverdrups regjering, ble de fire stockholmske ministrene skiftet ut – og de fire nye støttet alle Stenersen. En av de nye ministrene var nettopp Peter Olrog Schjøtt, som attpå til var kirkeminister (med ansvar også for Universitetet). Mot protester og advarsler ble Stenersen ved kongelig resolusjon utnevnt til professor i klassisk filologi 7. april 1888.

Aftenposten støttet regjeringens avgjørelse, men både *Dagbladet* og *Morgenbladet*, som ellers var uenige om det meste, var samstemte i sin forømmelse. Alle de tre avisene trykte et offentlig protestskriv undertegnet av 43 danske vitenskapsmenn, først offentliggjort i *Berlingske Tidende*. Blant underskriverne finner vi Kristian Erslev, M.Cl. Gertz, Johan Ludvig Heiberg, Harald Høffding, Kristoffer Nyrop og Julius Lange. I skrevet ble regjeringen Sverdrup beskyldt for å ikke ha ment alvor med professorkonkurransen og holdt både Drachmann og de sakkyndige for narr. Avslutningen har stort alvor:

Endelig og ikke mindst beklager vi at den norske Regjering har udsat det gode og broderlige Forhold, der ellers hersker mellem Nordens Universiteter, for Fare, idet den – efter først at have paa-kaldt dette Forhold – ved Sagens Afgjørelse har tilføiet det en Krænkelse, der for Fremtiden kan vække Betænkeligheder ved at række Haanden til Samarbeide i slige Forhold».

Stasministeren og kirkeministeren fikk påpakning også fra egne rekke, blant annet fra Hans Rasmus Astrup og Sofus Arctander, to tidligere ministre som var ute av regjeringen før saken ble avgjort. De kunne ikke akseptere at nasjonalitet skulle veie tyngre enn kvalifikasjoner, iallfall ikke i et ikke-nasjonalt fag som klassisk filologi. Sverdrup forsvarte seg med at det jo

ikke bare var bedømmelseskomiteens vurdering som telte, og at komiteen dessuten hadde vært delt. Men fremfor alt mente han at så lenge det fantes brukbare norske kandidater til stillinger, burde slike foretrekkes, «Jeg siger: Norge for Nordmændene». I 1888 gikk vi kanskje glipp av en tilkobling til internasjonal forskning.

Episoden er kort nevnt av Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo 1911–1961*, Oslo 1961, 1. bind s. 417 og i større detalj av Thor Inge Rørvik i *Vitenskapenes universitet*, Oslo 2011, s.130-132 (annet bind av den nye universitetshistorien, som omhandler årene 1870-1911). De ordrette sitatene er derfra. Oppropet fra dansker med underskriverne: Morgenbladet for 26. april 1888, på 1. side.

Martial: *Epigrammer. Første bok*. Gjendiktet av Johann Grip, Existenz forlag, Oslo 2024. 200 sider.

ANMELDT AV MATHILDE SKOIE

Da jeg i 2017 anmeldte Johann Grips oversettelse av Horats *Satirer* fant jeg en henvisning til en oversettelse av Martials epigrammer som skulle ha kommet ut på Cappelen i 2003. På bakgrunn av min lesning av Grips Horats hadde jeg store forhåpninger til denne, men etter å ha lett forgjeves tok jeg kontakt med forlaget som kunne fortelle at den dessverre aldri ble noe av. Man skal imidlertid aldri si aldri. Nå er Grips oversettelse blitt noe av og jeg ble ikke skuffet, for dette er det bare å rope hipp hurra for.

Epigrammets mester

Den romerske dikteren Marcus Valerius Martialis, Martial på norsk, er med sine tolv epigrambøker som rommer over 1500 dikt det antikke epigrammets uovertrufne mester. Han rendyrker den korte formen og erklærer seg i det programmatiskke åpningsdiktet til første bok nettopp som epigramdikter:

Her er han du har lest og ivrig søker,
Martial! i den vide verden kjent for
sine bøker med kvikke epigrammer;
ham, iherdige leser, mens han ennå
lever og kan bli grepet, ga du æren
få poeter forunnes, selv som aske.¹

Det er som man ser en meget selvbevisst forfatter som her trer frem og genrebetegnelsen epigram får en sentral plass. Antageligvis hadde han allerede skrevet flere diktbøker på dette tidspunktet, blant dem også boken om lekene i Colosseum (*Liber spectaculorum*), men det er dette som blir

1. Hvis ikke annet er nevnt er alle sitatene hentet fra første bok og Grips oversettelse.

stående som første dikt i den tradisjonelle verksrekkefølgen. Slik de romerske elegikerne før ham lot navnet på den elskede fungere som både boksittel og egennavn, lar også han et egennavn fungere som tittel, men denne gang sitt eget! Men i motsetning til Ovid som i avslutningen av *Metamorfosene* proklamerer sitt dikteriske etterliv (*Met.* 871-9), omtaler Martial seg selv først og fremst som berømt i egen samtid. Det betyr imidlertid ikke at han ikke har fått noe etterliv. Martial har inspirert utallige diktere, inkludert vår egen Ludvig Holberg som på sine eldre dager skrev 900 latinske epigrammer i Martials stil som han selv var meget stolt av.²

Epigrammet har på Martials tid gått gjennom en lang utvikling fra enkle påskrifter - ofte på gravstener – til å romme et bredt spekter av temaer i kort form, oftest på elegiske distika. Det romerske epigrammet går særlig i satirisk retning, og ofte har de en overraskende vri. Dikt 10 er et ganske typisk eksempel:

Gemellus vil ha Maronilla til kone.
Han pukker, ber og trygler, lokker med gaver.
Da må hun være pen? Mer heslig fins ikke.
Hva er det som frister sånn? En lei hoste.

I den grad Martials dikt har blitt oversatt og utgitt har de ofte blitt utgitt i utvalg. Det har ikke minst vært praktisk for å unngå dikt av det mer grove slaget. I tilfeller der man likevel har valgt å oversette hele bøker har man for eksempel tydd til italiensk for de mest pornografiske.³ I 1993 kom imidlertid en fullstendig prosaoversettelse av samtlige epigrammer i serien Loeb Classical Library av den solide filologen Shackleton Bailey. Dette er et flott referanseverk basert på Shackleton Baileys grundige tekstkritiske arbeid, men det har ikke poetiske pretensjoner.

En annen effekt av at mange oversettere har valgt utdrag, er at man ikke får noe forhold til epigramboken som helhetlig komposisjon. Martial har flere dikt om boken som enhet og han har faktisk flere dikt til boken. Dikt

2. Disse er nylig oversatt til dansk av Peter Zeeberg; Holberg, *Epigrammer* (Aarhus universitetsforlag 2018). De kan også leses digitalt på holbergsskrifter.dk.

3. Dette er strategien i den gamle Loeb-utgaven av Ker fra 1925.

70 er et farvel til boken som senere har blitt et mønster for forfattere eller utgiveres forord.

Selve epigrambøkene skal ifølge Martial være både korte og hendige slik at man kan ha dem med seg over alt, men også slik at man ikke skal kjede seg ved opplesning. Bøkene er tematisk variert, men antageligvis nokså nøye satt sammen – ikke bare med tanke på første dikt, men også hvordan tematikkene veksler og veves sammen til et større hele der dikt speiler og kommenterer hverandre. Diktene veksler også i kvalitet – i hvert fall i følge Martial selv (dikt 16):

Noe er godt, annet middels og mye er ræva, Avitus
av det du kan lese her. Bare slik blir en bok til.

Gitt bokens betydning for Martial er det derfor svært gledelig at når hans dikt nå for første gang oversettes til norsk i bokform, så får vi et inntrykk nettopp av en hel bok.⁴

Romersk liv

Martials epigrammer spenner tematisk vidt, men det som binder diktene sammen er interessen for mennesker, og det meste kretser rundt mennesker i relativt hverdagslige situasjoner. Jeg har akkurat undervist på et emne ved Det norske institutt i Roma om dagligliv i antikken, da var Martial selvskreven på pensum. Og jeg er ikke alene om å bruke Martial som kilde til dagliglivet. Sjekker man indeksen i Jerome Carcopinos klassiske verk *Dagligliv i antikkens Roma*, er Martial forfatteren med absolutt flest oppslag.⁵ I

4. Jeg har ikke funnet andre utgitte oversettelser enn noen få epigrammer i læreverket *Omnibus* (som ikke har poetiske pretensjoner) og 25 dikt gjendiktet av Johann Grips tidligere medgjendikter Henning Hagerup i et spesialnummer av *Vagant* om kortformer, *Vagant* 1995:2. (I dette nummeret er det også andre oversettelser av antikke korttekster man ikke ser så ofte på norsk og som undertegnede ikke kjente til, både et utvalg epigrammer fra den greske antologien oversatt av Svein Jarvoll og Theofrasts karakterer oversatt av Kjell Heggelund.) I tillegg kommer Klara Sjos upubliserte hovedfagsoppgave *Dikt til Domitian. Oversettelse og kommentar til åttende bok av Martials epigrammer*. Universitetet i Bergen 2003.

5. Carcopinos bok fra 1939 ble i 2003 nyutgitt på engelsk i pocketformat med forord og et oppdatert bibliografisk essay av Mary Beard; Jérôme Carcopino, *Daily Life in Ancient Rome: The People and the City at the Height of the Empire* (Yale University Press, 2003).

diktene ser vi folk i forskjellige sosiale situasjoner og vi får innblikk i alt fra mat og drikke til sex, sykdom og død. Vi tas rundt både i Romas og i Romerrikets kriker og kroker – bl.a. introduseres vi for dikterens egne hjem-trakter i Spania: Martial var fra Bilbilis i Ebro-dalen, noen mil vest for Zaragoza (dikt 49).

Ikke minst er Martial opptatt av det som skjer med folk i fylla, som her i dikt 27:

I går natt (hadde muligens fått i meg
rundt tre flasker med vin) så sa jeg til deg:
kom Procillus, og spis hos meg i morra!
Straks tok du mine fylleord for sannhet,
og skrev deg disse bak øret. Så nå
truer meg presedens av verste slaget.
Som jeg hater en sviregjest med minne.

Men det er ikke bare fyllas etikette eller psykologi Martial er opptatt av. Han er generelt en meget konkret dikter, opptatt av det rent fysiske – ikke minst stanken, som her i dikt 28:

Den som tror at Acerra stinker av gårsdagens vin, tar
feil. Nei, Acerra har støtt pimpet til morgenen gryr.

Vi ser som nevnt Martials verden først og fremst gjennom mennesker, og han introduserer oss for et rikt persongalleri. Mange navn flyr forbi, som Acerra her eller Avitus i dikt 16. Noen av diktene er dedikert til forskjellige patroner. Generelt er Martials dikt mat for prosopografer (forskere som samler opplysninger om livsløpet til bestemte personer). Et relativt ferskt verk nettopp om Martials prosopografi er på over 700 sider.⁶ På den annen side er det fortsatt mange av disse personene vi ikke aner hvem er; noen antas å være fiktive og det er omdiskutert hvor mye man skal tolke ut av Martials navnebruk og hvor konsistent han er.⁷

6. Rosario Moreno Soldevila, Alberto Marina Castillo, Juan Fernández Valverde, *A prosopography to Martial's epigrams*. (De Gruyter, 2019)

7. Shackleton Bailey er f.eks. skeptisk til hvor mye man bør lese ut av Martials navnebruk, se appendiks 3 i Loeb-utgaven fra 1993.

Noen profesjoner får særlig gjennomgå, f.eks. leger – det finnes minst ett legedikt i omtrent hver bok. Og legene er både nevnt ved navns nevning og mer generisk med tittel (*medicus, clinicus, chirurgus*). Dikt 30 er nok så representativt for den manglende respekten:

Før var Diaulus kirurg, i dag obduserer han døde.
Yrke og tittel er ny, praksis i øvrig er lik.

Denne legeskjemten var noe vår egen Holberg lot seg inspirere av. Han skrev hele 25 epigrammer om leger – noe som har avstedkommet en egen artikkel i *Tidsskrift for den norske legeforening*.⁸

Martial er imidlertid ikke bare besk. I første bok finner man flere rørende epitafer, blant annet for slaven Alcimus (dikt 88):

Alcimus, brått revet bort fra din herre i ungdommens høytid,
du som en lettere jord fra Lavica verner om;
motta fra meg, ingen marmor fra Paros som troner på din grav,
frukten fra nytteløst strev som vil bli støv over ditt,
men denne helt enkle buksbommen, samt skyggen vinstokken skjenker,
plen som vil spire grønt, fuktet av min gråt for deg.
Motta dem kjære gutt, som monumentet over din bortgang.
Disse vil aldri forgå, men evig ære ditt navn.
Når så Lakthesis har spunnet livsløpet *mitt* til ende,
Da ønsker jeg at mitt støv får hvile akkurat slik.

Politikk, poetikk, PR og plagiat

Ved siden av lukten av dagligliv er det særlig to andre tematikker som går igjen i Martials diktning og litteraturen om den, og som vi begge ser meget tydelig i den første boken. Det ene er forholdet til keiseren, det andre er Martials opptatthet av selve diktningen.

Forholdet til keiseren har vært en utfordring for mang en leser. Ikke minst har han, som Grip uttrykker det i sitt etterord, opp gjennom tidene «fått pepper» for sin spyttlikking av de flaviske keiserne, og da særlig

8. Ragnar Stien, «At spøge med lægerne» – om Holbergs epigrammer om leger og sykdom | *Tidsskrift for Den norske legeforening*, årgang 123 (2003) s. 1896-1899.

Domitian, som jo ikke akkurat har gått inn i historiebøkene som noe eksempel på en god keiser – skjønt hans dårlige rykte nok har blitt vesentlig styrket av etterfølgerens strategiske bruk av *damnatio memoriae*.

Flere bøker er tilegnet keiseren (for eksempel 5.1), hans fødselsdag feires (4.1) og kanskje særlig bok 7 er full av tradisjonell panegyrikk der Domitian hylles i guddommelige vendinger som «du, hele verdens styrer og jordens far» (*te, summe mundi rector et parens orbis*), 7.7.5). I første bok kommer forholdet til syne først og fremst i den såkalte «løve-hare-syklusen». Gjennom åtte epigrammer beskriver Martial en løves naturstridige vennlighet mot en hare på arenaen – noe som i følge Martial skyldes keiseren. Et typisk eksempel er dikt 6:

Fordum da ørnen føk gjennom vår eter og fanget sitt bytte,
hang gutten uskadet fast i de fryktsomme klør:
Her ser vi keiserens løver formildes av munnfuller småvilt,
til og med haren går trygg i dens vidåpne kjeft.
Hvilket mirakel er størst? De har begge guddommelig opphav,
Keiserens verk skjer i dag. Jupiters er viden kjent.

Man kan imidlertid spørre seg hvor mye valg Martial faktisk hadde. Samtidig kan man også lese nettopp disse diktene som en slags oppfordring til keiseren om å utvise *clementia*. Martial virker imidlertid ikke redd for sin keiser. I dikt 5 legger han f.eks. følgende skjemtssomme ord i munnen på ham:

Jeg varter opp med sjøslag. Du skjenker meg epigrammer.
Marcus, jeg tror at du skal ro, ro vekk med din bok.

I dette diktet møter vi også den selvbevisste dikteren, opptatt som han er av sin epigrambok og sin forfattervirksomhet. Og han er som man kan se av dikt 1 (sitert ovenfor) langt mindre beskjeden på egne vegne enn han kan fremstå her. Ja, i dikt 61 skriver han seg selv inn en slags litteraturhistorisk katalog ved siden av Catull, Vergil, Horats, Ovid og Livius. Ikke uventet er det Catull som nevnes først i denne katalogen. Catulls epigrammer er definitivt de diktene som ligger tettest på Martial, men Martial tar også

tydelig avstand fra det vi kan kalle den romantiske siden av Catull. I dikt 32 har han f.eks. sin helt egne versjon av Catulls kanskje mest berømte epigram, dikt 85 *Odi et amo* (i hvertfall hvis man skal bedømme etter antall gjengivelser på T-skjorter og kopper) som jeg gjengir her i norsk oversettelse av

Grip og Hagerup (1997):

Jeg hater og elsker. Du spør hvordan det lar seg gjøre?
Jeg vet ikke, men at det skjer, skjærer i meg som tortur.

Martials «versjon» går som følger:

Jeg elsker deg ikke, Sabidius, kan ikke fortelle deg hvorfor,
Men såpass kan jeg fortelle: Deg elsker jeg ikke.

Mens Catull viser frem en form for irrasjonell kjærlighetssmerte, punkterer Martial det hele på en måte som Grip i sitt etterord skriver ganske treffende at «kan virke ganske teit» (s.159). Og han fortsetter, Martial «trekker det hele ned, langt ned». Men det blir også vittig nettopp fordi det bryter så sterkt med forventningen.

Og denne åpenbare leken med Catull blir et tydelig tegn på at Martial ikke ønsker å være en følelsmessig engasjert kjærlighetsdikter eller etteraper av Catull på dette feltet.

I romersk poetikk er det ellers vanligvis eposet som er den korte formens motsats. Og Martial ser seg heller ikke for god til å gjøre narr av eposets konvensjoner, som i dikt 45:

For at mitt verk skal bestå, om enn utgitt i syltynne bøker,
hitsettes herved i fleng: «Gjentok hin rådsnare helt!»

Martial er imidlertid ikke bare opptatt av sitt poetiske program og litterær posisjonering, men også av mer tekniske aspekter ved forfattervirksomheten sin, ikke minst de materielle og salgsmessige. Ja, i enkelte dikt driver han rent sagt reklame for sine egne bøker og forteller leseren hvor de kan kjøpes. Dette møter leseren allerede i dikt nummer to:

Du som ønsker at diktene mine bestandig var med deg,
og vil ha selskap av dem også når du reiser langt;
kjøp disse! De er skvist inn i en liten pergamentbok.
La storverk hvile i skrin. Jeg holdes lett i én hånd!
For at du ikke skal vandre i villrede om hvor jeg selges –
godtar du meg som din guide, finner du snart målet ditt:
Oppsøk Secundus, den lærde Lucensis' frigitte trell, rett
bak Pallas' forum, fredstembelets port holder han til.

Det er derfor også helt naturlig at Irene Vallejo i sin bokhistoriske vandring gjennom Hellas og Roma, *Evigheten i et siv*, bruker Martial som guide til den romerske delen av reisen.⁹

Et annet forfatterteknisk tema Martial er svært opptatt av er plagiat. De romerske dikterne er fulle av sitater og allusjoner fra hverandres tekster – ikke minst til glede for kommentatorer som lister opp paralleller og utforskere av intertekstualitet – men denne virksomheten har også sine grenser. I hele syv forskjellige dikt tematiserer han forskjellige varianter av plagiat og i dikt 52 kaller han dikttysten nettopp *plagiarius* (kidnapper). Her er det særlig en viss Fidentinus som får gjennomgå, som her i dikt 72:

Er det med mine vers, du Fidentinus,
Vil bli oppfattet som – og være dikter?
Slik tror Ægle at hun har egne tenner
Når hun kjøper seg elfenbensgebiss, slik
Ser Lycoris seg, svartere enn morbær,
Når hun maler sitt fjes med hvit sminke.
Med logikken som gjør deg til dikter,
Er du hårfarger også – som er skalla!

Metrisk fleksibilitet, fiffige ordspill og frekk stil

Jeg har allerede sitert rikelig fra Grips oversettelse, slik at leseren kan skape seg et inntrykk ikke bare av Martial, men også av oversettelsen. Å oversette

9. Irene Vallejo, *Evigheten i et siv. Historien om boken* (Gyldendal 2022). Anmeldt i *KF*: 2023:1-2.

Martial er en gedigen utfordring på mange plan – ikke minst når han er vittig. Vitser som må forklares er definitivt ikke festlige.

Grip har allerede erfaring med den korte formen fra sitt arbeid med Catull sammen med Henning Hagerup (1997, ny utgave 2018). Han har også vist seg som en som behersker det satiriske i sin oversettelse av Horats' satirer (2018).¹⁰ Dette er en solid bagasje. Men i motsetning til de to foregående oversettelsene, der Grip har gjendiktet til frie vers, har han her gjort det enda mer utfordrende for seg ved å benytte seg av de antikke versemålene. Han forholder seg imidlertid ikke helt strikt til versemålene. F.eks. kan han erstatte en daktyl i det elegiske versemålet med en troké. De fleste av Martials epigrammer er skrevet på elegiske distika, men han benytter også hendekasyllaber og haltevers. Av diktene jeg hittil har sitert, er alle unntatt dikt 1, 10, 27 og 72 på elegiske distika.

Grip benytter ikke alltid samme versemål som Martial. For å få frem ordspill eller stilistiske poenger hender det at han velger et annet versemål, som i dikt 32 om Sabinus eller i diktet om Cato og Florafestivalen som avslutter Martials forord. Alt dette er redegjort for i forordet og notene, men det hadde også vært fint om de elegiske distikaene var typografisk satt opp slik man pleier, med innrykk for pentameterlinjen. Det gjør det enklere for leseren å oppfatte versemålet, og jeg har derfor gjort dette med de distikaene som siteres i denne anmeldelsen.

En spesiell utfordring er Martials bruk av ordspill. Skal en gjendikter «omplante» dem, forklare dem i fotnotene eller overse dem? Dette er en utfordring Grip virker som han har tatt på strak arm og hans løsning er stort sett å finne et norsk virkemiddel i selve gjendiktningen, men gjerne med forklaring i kommentarene. Jeg sitter med faktisk et inntrykk av at gjendikteren her virkelig har kost seg med ordspillene som om de var sukkertøy.

Noen ganger kan han holde seg ganske tett på, f.eks. spillet på *liber* som både fri og frigitt i dikt 67:

«Du er altfor *fri*, gitt!», sier du alltid til meg, Cerylus.
Hva angår deg, hvem har sagt: «Du er, Cerylus, frigitt.»?

10. Begge er anmeldt i *KF*, henholdsvis i 1997:1 og 2017:2/2018:1.

Andre ganger må det trikses litt mer. Som i dikt 50, ifølge kommentaren et dikt med et «umulig ordspill». Her har Aemilianus gitt sin kokk et svært pretensiøst gresk navn, Mistyllos. Dette er et oppdiktet navn som spiller på det greske verbet *mistyllo* «å skjære opp» og «mistyllon», «oppskåret kjøtt-bit». Martial går et hakk videre for å vise frem hvor jålete dette er og kobler det til en homerisk formel «mistullon t'ara talla» (de kuttet opp resten av kjøttet), ved å kalle sin kokk simpelthen Taratalla. Dette velger Grip imidlertid ikke bare å oversette med Taratalla og forklare i notene. Han forsøker seg også på å få det frem i selve gjendiktningen:

Når din kokk, Aemilianus, får gå under navnet Mistyllos –
Kan ikke jeg kalle min Påspiddet Straksolos, da?

Et annet vellykket eksempel er dikt 41, der vi møter en «wannabe» dikter ved navn Tettius Caballus. Her har Martial noen ordspill på «caballus» (hest). Grip kaller snarere dikteren for Tetti, slik at han blir både «Tetti, kjent som «Skalden» og «Tett i Skallen».

I noen tilfeller føler jeg nesten gjendiktningen blir bedre enn originalen. Som dikt 9 der poenget hos Martial er at det er vanskelig å være både lekker (*bellus*) og stormann (*magnus*). Man blir fort en slags liten svekling, Martial kaller det *pusillus*.

Bellus homo et magnus vis idem, Cotta, videri:
Sed qui bellus homo est, Cotta, pusillus homo est.

Her legger Grip til et ordspill:

Lekker, det ønsker du, Cotta, å være, skjønt også en bisk en:
Men, Cotta, er det så smart? Lekkerbisk kalles du snart.

Grip gir dermed diktet en noe tydeligere seksuell betydning i retning av at Cotta er den passive part i et homoseksuelt forhold. Dette er ingen urimelig tolkning. I notene har han også lekt seg med en annen løsning: «Men den som vil være flott, likner mest på en fjott». Dette er mer i tråd med Shackleton Baileys oversettelse der han bruker «pritty» og «petty». Jeg synes imidlertid hans «lekkerbisk» er mer martialske.

Også ordplassering er Grip nøye med. Mange av Martials dikt har en sinnrik «arkitektur» med bruk av parallelismer, repetisjoner og khiasmer. Dikt 32, til Sabidius, som ble sitert ovenfor, diktet som det er nesten umulig å ikke tro henspiller på Catulls *Odi et amo* – et av diktene der Grip velger å avvike fra Martials elegiske distikon og heller oversette som frie vers -, følger relativt tett på Martials ordstilling.

Non amo te Sabidi, nec possum dicere quare,
Hoc tantum possum dicere, non amo te.

Jeg elsker deg ikke, Sabidius, kan ikke fortelle deg hvorfor,
Men såpass kan jeg fortelle: Deg elsker jeg ikke.

I kommentaren har Grip et alternativt forslag på elegisk distikon, men da må han ty til fyllord og går glipp av speilingen for å få det til å gå opp:

Nei, deg elsker jeg ikke, Sabidius, vet ikke hvorfor.
Men dette vet jeg for visst: jeg elsker slett ikke deg.

Jeg synes den frie versjonen er best, men tenker det er litt rart at han ikke har holdt seg enda tettere til Martial og ikke også repetert «jeg elsker deg ikke».

Å finne det rette stilnivået er også en utfordring. Noen ganger – som i diktet med den homeriske referansen – er Martial pompøs, men oftere bruker han et mer dagligdags språk, som ikke er fritt for sjokkerende ord.

Som man allerede har fått innrykk av, legger ikke Martial fingrene i mellom – hverken når det gjelder seg selv eller andre. Dette gjelder også når vi kommer til sex. Martial er derfor heller ikke uventet, forfatteren med flest oppslag i indeksen i Jim Adams' standardverk, *The Latin Sexual Vocabulary*. Å bestemme stilleie når det gjelder nettopp seksuelt vokabular er ikke alltid enkelt, men Adams er tydelig på at Martials vokabular er av det grovere slaget og at en av måtene han ville oppnå å more sitt publikum var å være «deliberately outrageous» (s.7). Ja, Martial fremhever nettopp det litt sjokkerende som en viktig del av sin diktning. Han kaller utallige ganger sine dikt for *ioci* (spøk) eller *carmina iocosa* (spøkefulle dikt) og presiserer

eksempelvis i dikt 35.10 at dette innebærer at de også må klø (*pruriant*) eller være pirrende, som Grip skriver.

Dette må leses i kontekst av den kontrakten Martial inngår med leseren. Martial fremstiller nemlig sitt idealpublikum i et forord som «dem som er vant til å gå på Florafestivalen», altså folk som er ute etter løssluppen moro. Og forordets avsluttende epigram setter dette enda mer på spissen, her bør man kjenne spillereglene og ikke gjøre som den strenge Cato sensor:

Når du kjente til Floras lystne riter,
folkets frie lisens og festens krumspring –
Hvorfor entre teateret, strenge Cato?
Var det kun for å gå igjen du gikk inn?

Å finne rett stilnivå på norsk er ikke alltid så lett, men Grip tar Martial på ordet og pirrer leseren også når det gjelder ordvalg. Kun en gang tenkte jeg at han ble mer martialske enn Martial – og det var i det siterte dikt 16 om innholdet – der han oversetter *mala* med ræva. Grip holder seg til de latinske navnene, med unntak av der det er ordspill i spill som Påspiddet Straksolos i dikt 50 eller Tetti Skalden i dikt 41.

Han bruker heller ikke mange anakronismer, men når det først kommer en anakronisme er den gjennomtenkt. Et eksempel er dikt 30 om legene som jeg allerede har nevnt. Noen oppmerksomme lesere stusset her kanskje over bruken av «obdusent». Dette er ikke akkurat noen antikk yrkestittel. Martial bruker her *vespillo*, som betyr likbærer. Utfordringen er at Martial antageligvis forholder seg til en gresk original der det er et ganske avansert ordspill på *klinikos* (en lege som besøker pasienten ved sykesengen) og *kline* (seng eller bære). For å få en bedre parallellitet mellom legens aktiviteter velger Grip å ty til anakronismen, men han redegjør for dette i sine noter. I dikt 41 om «wannabe» dikteren Tettius møter vi både en pølseselger, en annenrangs slampøet, og en dansemanager fra Gades, men disse synes jeg virker helt på sin plass og bidrar til den urbane og folkelige koloritten. Igjen får jeg følelsen av at dette har Grip tatt som en dikterisk utfordring og virkelig kost seg med.

Gøyalt og grundig

Utgaven fra Existenz forlag er nummer fem i deres poesiserie. De øvrige bøkene i serien er oversatt poesi fra det 20. århundret. Det er en nett oransje sak med sider som er lette å bla i og selges på nett til en ikke urimelig pris. Man får lyst til å sitere Martials dikt nummer 2, for dette er rett og slett en «liten grei bok» som «holdes lett i en hånd». På Klassisk forbunds vårseminar om oversettelser (26.04.2025) viste Grip også at de i antikk ånd egnet seg svært godt til høytlesning.

Diktboken kan brukes både til studier og til å kose seg med. Heldigvis har hverken forlag eller forfatter tenkt at grundige kommentarer, forord om metriske valg eller analytisk etterord er unødvendig tyngende. Bibliografien er oppdatert og akkurat passe lang. Analysen er fundert i nyere forskning og Grip har også benyttet seg av faglig ekspertise på Universitetet i Oslo som han takker. Grip tar simpelthen ingen snarveier. Og han innrømmer også når ting er usikre. Selv om formen er relativt akademisk, glimter han heldigvis til med treffende karakteristikk også i noter og analyse, som når han oppsummerer dikt 27 med «Fylla har skylda», kan kalle Sabinus-diktet «teit» eller bruke betegnelsen «heftig underlivspoesi» om deler av Catulls verk. Skulle jeg ønsket meg noe, ville det vært mer av dette personlige. Jeg husker fortsatt med stor glede hans forord til Horats' satirer.

I det aller siste diktet i første bok (118) skriver Martial:

Den som er sulten på fler epigram etter lesning av hundre,
Caedicianus, går visst aldri trett av en slett rett!

Denne leseren gikk ikke trett og syntes, som *Klassisk forums* lesere allerede har forstått, at retten heller ikke var slett. På det nevnte oversettelses-seminaret røpet Grip at han var i god gang med å oversette boken om lekene i Colosseum, *Liber spectaculorum*. Dette er en unik bok som kobler sammen diktning, bygg og konkrete historiske hendelser (selv om forskerne i det siste har sådd tvil om det er åpningslekene under Titus i 80 eller de senere lekene under Domitian som her beskrives). Det er bare å glede seg!

**Vibeke Roggen: *Latinsk grammatikk*, Cappelen Damm, Oslo 2022.
XXVII + 872 sider.**

ANMELDT AV ARNE JÖNSSON

Författaren till denna bok, Vibeke Roggen, har gjort sig känd som en engagerad debattör och försvarare av humanistiska värden, och hennes bidrag till den latinska kulturhistorien är legio. Hon har skrivit om antika och tidigmoderna författare, bland andra Catullus och Terentius, Petrarca, Thomas More, den tyske prosten och biologen Wolfgang Franzius, den norske historikern Tormod Torfæus och publicerat en gedigen utgåva av den lärde humanisten och prästen Niels Thommessøns *Cestus Sapphicus* (Christiania 1661), en rebusbok som utgör ett originellt bidrag till barockens litteratur. 2015 utkom hon som huvudförfattare med *Latinsk ordbok*, och nu framlägger hon ett verkligt storverk, *Latinsk grammatikk*, på norska, på 900 sidor. Roggen är en synnerligen erfaren pedagog och hennes grammatik är avsedd för ett brett spektrum av läsare.

Roggen skriver i inledningen att det speciella ”med denne latinske grammatikken er ambisjonen om å la romernes språk, historie, kultur og litteratur belyse hverandre gjensidig”. Det är utan tvivel det lyckliga utförandet av den ambitionen som gör boken nöjsam att läsa, och det tror jag att man tycker att den är oavsett om man är en erfaren grammatikläsare eller befinner sig i början av språkstudierna. Var och en får sitt.

Denna grammatik har utmärkta förtjänster: tydliga definitioner och presentationer av de grammatiska reglerna (demonstrerade med hjälp av många utmärkta tabeller), den pedagogiska approachen är kontrastiv både innanför det latinska språket men också i förhållande till norskan (jag kan tillfoga att de kontrastiva reglerna verkar på det hela taget kunna fungera också för en svensk läsare), Roggen redovisar tydligt forskningsläget inom de olika delarna av latinsk grammatik och kan också meddela en del resultat av egen forskning. Hennes studier har av och till föranlett henne att introducera ny terminologi.

Hennes innovationer har enligt min mening tydliga pedagogiska förtjänster. För att ta ett exempel: Hon ställer sig kritisk till den i och för

sig väl etablerade benämningen 'predikativt attribut' såsom i *Utslitte kom familien frem til Gallia* eftersom *utslitte* egentligen inte är något attribut. Hade det varit det, skulle det ha hetat *Den utslitte familien kom frem til Gallia*. Roggen föreslår i stället termen 'tilstandspredikativ'. Det är ju tillståndet vid ankomsten som anges. Och på latin? *Labore confecta familia in Galliam venit*.

En annan term som Roggen myntat är *obtinent*. Hon använder den för att beteckna verb "som har både aktive og passive former, altså verb som ikke er deponente", och det gör hon för att slippa kalla dem 'vanlige verb', vilket lätt kan missförstås; vanlig på vilket sätt?

Hon erbjuder läsarna också mycket annat att grunna över: "Jeg har også tatt i bruk og tilpasset mange nyttige termer fra forskjellige fagtradisjoner", skriver Roggen. De nylatinska vetenskapsmännen får normalt nöja sig med att representeras av boktitlar – med ett undantag, Carl von Linné. För att visa hur viktig kategorisering och namngivning är i grammatikens värld får den store namngivaren Linné bistå med en sentens: "Nomina si nescis, perit et cognitio rerum. Hvis du ikke kjenner navnene, forsvinner også kunnskapen om tingene." Linné tänker förstås på naturläran, men Roggen menar att den grammatiska terminologin är lika viktig som zoologins och botanikens.

Synnerligen intressant är hennes påpekande att när vi får lära oss att indirekta frågesatser i klassiskt latin ska ha konjunktiv, så är det inte hundraprocentigt sant. En framstående filolog, Leonard R. Palmer, har nämligen visat att det förekommer så många som 54 fall av indikativ (!) hos själve Cicero.

Det får sägas vara en utomordentligt förtjänst för denna grammatik att den introducerar redan studenterna till forskning och reflektion över det latinska språket.

De närmaste föregångarna till Roggens grammatik är Samson Eitrem's *Latinsk grammatikk* från 1926 (3 reviderade upplagan 1996; 166 sidor) och den svenska *Ny latinsk grammatik* av Nils Sjöstrand från 1953 (XXVII + 508 sidor). Med sina tätttryckta XXVII + 872 sidor kan hennes grammatik utmärkt väl jämföras med Thorsten Burkards och Markus Schauers *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik* (2 upplagan, 2005, XLII + 1018 sidor), som är en pietetsfull, men genomgripande, omarbetning ("Der neue Menge") av "Der Menge" (Hermann Menge, *Repetitorium der*

lateinischen Syntax und Stilistik, den saknar alltså formlära). Den har hundra år på nacken och har utkommit i många upplagor. Enligt Burkard & Schauers mening är den ”das Urbild aller lateinischen Schulgrammatiker”.

Ett par viktiga skillnader måste emellertid påpekas, nämligen att *Der Neue Menge* bygger på språkbruket hos Cicero och Caesar och har tydliga ambitioner att vara till hjälp vid stilskrivning, medan *Roggen* har ett mycket mer eklektiskt corpus (inte minst finner vi arkaiska författare som Plautus, Ennius och Terentius). ”Håpet er”, skriver Roggen, ”at leseren her – uansett faglig nivå – vil kunne finne svar på de fleste grammatiske spørsmål som dukker opp i arbeidet med latinske tekster” (alltså inte bara Cicero och Caesar).

Man kan sålunda konstatera att *Der neue Menge* och *Die Roggen* utmärkt väl kompletterar varandra.

Boken är uppdelad i åtta huvuddelar som följs av sju appendices. Med Roggens ambition blir det inledande avsnittet *Det latinske språkets historie* mycket viktigt för upplevelsen av grammatiken. Kapitel 1 täcker hela perioden från latinet som en av många dialekter och språk på den italiska halvön för 2500 år sedan via latinets guld- och silverålder, de drygt tusen år när latinet var romarnas modersmål, till latinet som det andra språket i Europas länder, inklusive de nordiska, på medeltiden och under den tidigmoderna perioden.

Språkhistorien, litteraturen och retoriken får sitt. Vi introduceras med hjälp av 3 400 citat till ett stort antal författare: Plinius den äldre och den yngre, den välkände Horatius och den okände Vegetius, Plautus (Roggen verkar gilla komediförfattaren Plautus, och det kan man lätt förstå), Ennius, Cicero, Quintilianus, Varro, Lucretius, Vergilius, Petronius, Augustinus och Hieronymus, *Magna Charta* och *Gesta Romanorum*. Genrebredden är imponerande. För alla citat anges varifrån de är hämtade så att de som blir lockade av citaten lätt kan gå vidare till verken varifrån de är hämtade (tabell 269).

Efter språk- och litteraturhistorien följer beskrivningen av den latinska grammatikens delar. Den börjar med de minsta enheterna i skrift och tal, bokstäver och ljud (kapitel 2). Därefter följer morfologi (formlära) vilket kapitel börjar med ordförråd och ordbildning, sedan nominalsyntax, verbalsyntax, övriga ordklassers syntax, meningen och texten (kap. 3–8). Det är förvisso många nya termer som ska introduceras och förklaras. Ett

pedagogiskt grepp hos Roggen är att hon genomgående förklarar etymologin för termerna efter hand som de dyker upp.

De sju appendices är: *Latinsk metrikk* (mycket fylligt avsnitt), *Romersk tidsangivelse* (även kalendern före Julius Caesars reform behandlas utförligt; intressanta textsnuttar från Macrobius, Suetonius och Cornelius Celsus anföras), *Mynter og angivelse av pengesummer, Mål og vekt, Romersk navne-skikk* (även kvinnors, frigivnas och slavars namnskick behandlas; intressant textsnutt från Varro), *Latinske forkortelser* (sådana som var i bruk i antiken) samt *Oversikt over Romas historie* (från 1181 f.Kr, Trojas fall, till 1453 e.Kr, Konstantinopels fall), allt mycket koncist, pedagogiskt och användbart.

Här vill jag till sist återge en av Roggens textsnuttar, den som förekommer i metriksavsnittet. Här handlar det om att illustrera versmåttet 'alkaisk strof':

Nunc est bibendum, nunc pede libero,	Nå skal det drikkes, nå skal det danses
pulsanda tellus, nunc Saliaribus	('nå skal med fri fot jorden trampes'), nå
ornare pulvinar deorum	var det tid for å pryde gudenes sete med
tempus erat dapibus, sodales.	Marsprestens måltider, venner!

Skalden är Horatius. Dikten är hämtad från början av *Carmina*, 'Dikter', 1.37. Skalden hade fått nyheten om att Kleopatra och Antonius besegrats av Octavianus (den blivande kejsar Augustus) vid Actium år 31 f.Kr. – ett slag som visade sig vara ett av världshistoriens mest skickelsediga – och det var dags att fira. Konstruktionen med *anafor*; upprepning, Nunc ... nunc ... nunc ... inskärper festandet (Roggen § 51.4.2A), liksom att de tre leden blir längre och längre: tre ord, fem ord och nio ord och att det sista varierar: Efter de båda gerundiverna *est bibendum* och *pulsanda [est] tellus* ('det ska drickas' resp. 'ska stampas i marken') kommer en *tempus est*-konstruktion ('det är dags' (att smycka)). Salierna (ett prästkollegium) var kända för sina överdådiga måltider. Om gerundivum se § 34.6.1. Fantastiskt nog har Roggen för övrigt hittat paralleller även i norskan till det för romarspråket säregna gerundivum. En av hennes pedagogiska principer är att demonstrera likheter och skillnader mellan latin och norska. Att lära sig reflektera över norsk grammatik är ingen liten bonus man får av Vibeke Roggens *Latinsk grammatikk*.

**Christine Amadou: *Bysantinerne. Den lange historien*,
Dreyers forlag, Oslo 2025, 253 sider.**

ANMELDT AV INGELA NILSSON

Alla som vet något om Bysans vet hur svårt det är att på ett kortfattat och enkelt sätt förklara vad Bysans egentligen är. Den traditionella beskrivningen ”Östromerska riket från Konstantinopels grundande till stadens fall till turkarna 1453” säger ytterst litet om en mycket lång och komplicerad historia. Till och med det mer fylliga ”en kombination av romersk lag, grekisk kultur och kristen religion” är en förenkling som i ljuset av senare års forskning kommit att te sig alltmer föråldrat och eurocentriskt. Christine Amadous nya bok *Bysantinerne; Den lange historien* (2025) är därför mycket välkommen för såväl forskare som en bredare läsekrets, eftersom Amadou vågar betrakta Bysans som en komplex och långlivad historia. Det är en historia som inte slutar 1453, utan som på många sätt fortfarande är närvarande i det samtida Europa. Bysans utgör alltså en viktig del i en idéhistorisk tradition, så det är befriande att en idéhistoriker som Amadou har tagit sig an uppgiften att förklara just vad Bysans egentligen är.

Efter en kort inledning som placerar in Bysans i just ett idéhistoriskt sammanhang presenterar det första kapitlet (*1. Riket*) det bysantinska kejsardömet och den periodisering som traditionellt tillämpas. Utöver den historiska översikt som krävs för en läsare utan förkunskaper erbjuder detta kapitel en kortfattad men viktig diskussion om det romerska imperiebegreppet i en bysantinsk kontext (s. 16). Bysantinarna betraktade visserligen sig själva som romare (*rhomaioi*) och såg sitt rike som en direkt fortsättning på det romerska, men när latinets *imperium* översattes till grekiskans *basileia* (kungadöme) var det ett ordval med tydligt nytestamentliga konnotationer. Amadou går vidare till att förklara det grekiska ordet *oikoumene* i betydelsen den *bebodda* men också den *kristna* världen, där Konstantinopel med sin ”ekumeniske patriark” (ärkebiskopen) utgjorde ett centrum. Sådana detaljer är karaktäristiska för Amadous sätt att berätta och bidrar till bokens förtydligande och problematiserande karaktär.

Efter att de historiska grundförutsättningarna på detta sätt presenterats fortsätter boken med tre kapitel om just det som brukar betraktas som den viktigaste spelplatsen, Konstantinopel (2. *Byen*), och de två viktigaste protagonisterna (3. *Keiseren* och 4. *Kirken*). Särskilt i kapitlet om Konstantinopel kommer Amadous berättarteknik verkligen till sin rätt, när hon på ett pedagogiskt men aldrig mästrande sätt målar upp scener som levandegör historiska miljöer och skeenden. Läsaren får möta den stora staden med sina skiftande miljöer och människor, denna mångkulturella smältdigel där allt tycks ha varit möjligt. Det är ett klokt grepp att börja med huvudstaden och sedan låta den utgöra en fond mot vilken resten av berättelsen kan utspelas. Det är också en fördel att låta dess historia fortsätta in i postbysantinsk och modern tid, eftersom det bidrar till en förståelse av dess kulturella och geopolitiska betydelse genom tiderna.

Efter att kejsarna och kyrkan har ägnats vederbörlig uppmärksamhet följer ett kapitel som ligger i linje med nutida forskningsintressen: 5. *Folket*. Här återkommer Amadou till de mångkulturella och komplicerade befolkningsaspekter som är svåra att komma åt i de historiska källorna, men inte desto mindre högaktuella i vår tid. En kritisk diskussion om bysantinsk som föregivet romersk identitet mynnar ut i en av bokens skarpa och kanske viktigaste observationer: ”Den styrande eliten kunne kanskje definere seg som romere, mens geografisk, sosial og religiøs tilhørighet skapte andre fellesskap som gjør moderne forestillinger om fastspikret nasjonal identitet anakronistiske og irrelevante.” (s. 163)

Följande kapitel, 6. *Lärdomen*, tar naturligt nog avstamp i traderingen av handskrifter och den viktiga roll som Bysans spelade för bevarandet av antik grekisk litteratur och därmed vår moderna tids klassiska kanon. Här blir Amadous idéhistoriska fokus tydligt i och med nerslagen i *paideia* (utbildning/lärdom) och filosofi, kommentartraditionen och historieskrivning. För en filolog med intresse för mer litteraturhistoriska frågor förefaller detta kapitel något svagare än de andra, kanske eftersom det inte i samma utsträckning problematiserar gränsdragningar, som till exempel de traditionella gränserna mellan kristet och profant, högspråkligt och folkspråkligt, prosa och poesi. En kort betraktelse över versformens återkomst i folkspråklig fiktion från 1100-talet och framåt, och den roll den senare kom att spela för modern grekisk litteratur, hade kunnat knyta an till andra

diakrona resonemang i boken och samtidigt undvika vissa förenklade påståenden om bysantinsk litteratur (ss. 182-183).

I det avslutande kapitlet, 7. *Bysantinismen*, är berättaren Amadou tillbaka i högförm och det är således lyckat att så mycket uppmärksamhet ägnas receptioner och bysantinismer – de många sätt på vilka Bysans har använts och används än idag. Bysansreception är ett område där flera nordiska forskare har varit framträdande och internationellt uppmärksammade, vilket tillsammans med Amadous egna intressen kanske varit en anledning till att så mycket utrymme ägnas just detta. Här får läsaren följa historiska bruk av Bysans, framför allt från 1800-talet och framåt. Ett avsnitt ägnas Ryssland och ”ortodoksiens kontinuitet”, vilket erbjuder en viktig bakgrund till den nuvarande politiska situationen i Ryssland och Ukraina. Amadou är imponerande skicklig på just detta: att med till synes lätt hand förklara bakgrunden till ännu pågående stridigheter om vem som är rättmätig arvtagare, vare sig det är geografiskt, religiöst eller politiskt. Detta är en stor gärning i dagens värld, som ofta ter sig svartvit och historielös.

Sammanfattningsvis är det här en både viktig och njutbar bok. Om jag ska framföra någon ytterligare kritik så är det att jag saknar kartor och bilder, men kanske är tanken att sådana numera är så lättillgängliga att läsaren själv kan söka upp dem. Och Amadous berättarteknik är tillräckligt levandegörande för att åtminstone den här läsaren ska kunna visualisera såväl Konstantinopels trånga gränder som orientaliserande dekadans i Paris.

Det är dock inte den historiska framställningen som jag i första hand vill lovorda, utan Amadous oslagbara förmåga att förklara varför Bysans är relevant för oss som vill förstå världen nu. Världen präglas kanske mer än någonsin av Öst och Väst, vi och de andra, då och nu, och det är precis då vi behöver våga flytta fokus från ett föregivet centrum (Europa eller USA) och inse att nationella gränsdragningar är nya och nationell identitet i många fall är något artificiellt. Amadou är klok nog att påminna om detta redan i sin inledning: ”Mange dagsaktuelle saker blir kanskje enklere å forstå om vi innlemmer bysantinerne i den lange europeiske og globale historien.” (s. 13).

I Norden har vi haft en lång relation till det bysantinska riket, ända sedan nordbor som Harald Hårdråde besökte Miklagård – den stora byn, där en särskild del av kejsarens livvakt bestod av vāringar med nordiskt ursprung. Bysantinologi som vetenskapsområde har också en relativt stark ställning i Norden, inte minst vad gäller konstvetenskap, filologi och, som redan

nämnt, receptionsstudier. Hjalmar Torps arbete om rotundan i Thessaloniki var och förblir internationellt ledande och Tomas Häggs sätt att arbeta med hela den grekiska traditionen, från antik till bysantinsk tid, har kommit att prägla inte minst den filologiska miljön i Uppsala. Norden har på detta sätt kunnat vara en föregångare när det gäller att se Bysans inte enbart som ett slags skafferi där klassiska filologer kan hitta fragment av texter som är värda att ge ut eller analysera, utan som en oundgänglig del av samma grekisk-romerska tradition – just så som det framställdes i Amadous förra, även den utmärkta bok, *Hva er antikken* (2017).

Trots denna långa relation mellan Norden och Bysans var det, mig veterligen, mycket länge sedan en bok om Bysans för en bredare läsekrets publicerades på något nordiskt språk. Det är då särskilt glädjande att Amadous nya bok erbjuder en problematiserande och levandegörande berättelse om en plats och en idé som under så lång tid påverkat oss här långt upp i norr. *C'est Byzance*, som fransmännen skulle kunna säga. Flott, helt enkelt.

Ovid: *Metamorfoser*. Gjendiktet av Thea Selliaas Thorsen, Gyldendal, Oslo 2024. 784 sider.

ANMELDT AV MARTINA BJÖRK

Som svensk är jag bortskämd med att ha tillgång till Ovidius *Metamorfoser* på mitt eget modersmål. Hela tre gånger har verket översatts i sin helhet (Adlerbeth 1820, Armini 1969 och Björkeson 2015). Norge har inte åtnjutit samma privilegium, men tack vare Ovidiusforskaren Thea Selliaas Thorsen, professor vid NTNU i Trondheim, kan nu norrmännen läsa Ovidius mästerverk på sitt eget språk. Detta i en 780-sidig tjock volym utgiven på förlaget Gyldendal i serien *Kanon*, en serie som översättaren är huvudredaktör för och som ger ut antik litteratur på norska.

Thea Selliaas Thorsen har varit flitig översättare av Ovidius. Bland översättningarna återfinns *Heroides* (*Heltinnebrev*, 2001), *Amores* (*Kjærlighetseventyr*, 2002) och lärodiktsparodin *Ars amatoria* (*Kunsten å elske*, 2006).

Metamorfoser är inte bara Ovidius främsta verk utan ett av de viktigaste i litteraturhistorien. Kanske är det det litterära verk näst efter Bibeln som har påverkat vår västerländska kultur allra mest. Under medeltiden och renässansen skanderades, översattes och imiterades versraderna av skolelever runt om i Europa. Genom århundraden har konstnärer och författare hämtat inspiration från Ovidius rika mytologiska värld.

Ovidius författade gärna på elegiskt distikon, sorgesångens och den erotiska poesins versmått. I *Metamorfoser* går han över till hexameter, det versmått som Homeros, Hesiodos och Ovidius äldre kollega Vergilius använde och som vanligen förknippas med lärodikt och hjältesång. Man brukar säga att svenskan flyter bra på hexameter, att det låter naturligt och böljande. Detsamma torde gälla för norskan med sin likartade rytm.

Ett så mångfacetterat verk som *Metamorfoser* har givit upphov till mängder av böcker och artiklar. Till synes enkla förvandlingsberättelser om gudar och människor gömmer lager på lager av tolkningsmöjligheter, som kinesiska askar som ständigt överraskar. Det är ett gåtfullt verk med associativ disposition och olika berättarröster som tar läsaren med på ett vind-

lande äventyr. *Metamorfoser* har förtrollat människor genom århundraden och upphör inte att fascinera.

Att sammanfatta verkets komplexitet är ingen lätt uppgift och skulle behöva rymma en egen bok, men Selliaas Thorsen lyckas med konststycket att sammanfatta det i en föredömligt välskriven presentation. Hon tar upp ett antal teman som läsare och forskare intresserat sig för. Ett sådant är konsten och konstnärens roll. Uppfinnaren Daidalos, skulptören Pygmalion och diktaren Orfeus nämns här alla som en sorts *alter ego* till författaren själv, men intressant nog har även Io, Minyaderna och Filomela fått en plats i listan. Io var en ung kvinna som blev förvandlad till ko och bara kunde utstöta råmanden när hon ville tala. Kreativt nog ristade hon med klöven i marken för att kunna kommunicera. Minyaderna var tre systrar som i protest låste sig in sig i en vävstuga och berättade historier för att slippa delta i påbjudna orgiastiska Bacchus-fester. Filomela fick sin tunga avskuren och förhindrades därmed att berätta om den våldtäkt som hon utsatts för. I stället kunde hon med garn illustrera vad hon varit med om i en väv. Som så ofta hos Ovidius lyfts kvinnor fram, men här finns en annan viktig aspekt: konstnärens möjlighet att göra sin röst hörd i barbariets tid, att i skrift och bild försvara det civiliserade hos människan. Steget från civilisation till barbari är nämligen inte alltid lång, något som illustreras inte minst genom de många förvandlingarna av människor till djur.

Jägaren Aktaion blev överfallen och dödad av sina hundar när en gudinna förvandlade honom till hjort, som straff för att han råkat se henne naken. Här ser vi hur lätt rollerna kan bli ombytta, när den som var jägaren blir offret. Dafne, som tjänar jaktgudinnan, blir också jagad, av en förälskad Apollon. Ovidius skriver i en tid när Rom nyligen lidit av fruktansvärda inbördeskrig. Nog hade Ovidius själv sett hur människor med ställning snabbt blivit lovliga villebråd. Det är inte svårt att läsa in politiska ledare i gudarna och deras nyckfullhet.

De tvära kasten mellan att vara i nåd och onåd gäller i viss mån även verket självt. Det som varit självklar obligatorisk litteratur vid Columbia university togs för några år sedan bort i samband med studenters protester. Detta på grund av de många sexuella övergrepp som finns i verket, fler än femtio, skriver Selliaas Thorsen, som har räknat dem. Att verket också innehåller våld, incest och kannibalism (om än ofrivillig) verkar inte uppröra samtiden på samma sätt. Tack och lov finns ingenting av moralistiska

pekpinnar hos Selliaas Thorsen. Hon betraktar *Metamorfoser* som det magnifika och tidlösa stycke litteratur som det är.

Metamorfoser är en snårig text att ta sig igenom. Det myllrar av personer och referenser. För att underlätta för läsaren har Selliaas Thorsen försett texten med rubriker, vilket ger en pedagogisk inramning och gör den lättläst. Som om detta inte vore nog finns denna indelning upprepade i ett *appendix*, ackompanjerad av en översikt över verkets invecklade berättarstruktur. Här finns ytterligare tre *appendices*: en katalog över de olika förvandlingarna, ett digert register över person- och stadsnamn samt en del innehållande textkritiska kommentarer. Kommentarer till textens innehåll presenteras i fotnoter i direkt anslutning till texten. I dessa värdefulla kommentarer förklaras till exempel namn och släktskap. Läsaren får också veta hur Ovidius behandlar myterna i förhållande till andra författare.

Att översätta innebär att göra val, konstaterar översättaren. Hon skriver att hon har fått stryka många fotnoter, men ingen kan klandra henne för att inte redovisa sina principer. Där Björkeson är den hemlige översättaren som inte redogör för sina överväganden och val, är Selliaas Thorsen forskaren. En grundläggande fråga att ta ställning till är vilken variant av namn man bör välja: den grekiska eller den romerska? Apollon eller Apollo? I vissa fall passar det ena bättre än det andra i metern. Ledstjärnan för Selliaas Thorsen har varit att följa gängse norsk praxis. Helt strikt är hon dock inte. Där Ovidius konsekvent skriver Venus och Iuppiter varvar översättaren med Afrodite respektive Zeus. I vissa fall är dock Ovidius själv inte konsekvent, berättar Selliaas Thorsen, utan använder både Persefone och Proserpina om underjordens drottning.

Ingvar Björkeson, som översatte *Metamorfoser* till svenska 2015, är känd för att ge sina översättningar en konstnärlig kvalitetsstämpel. Huruvida det gäller för Selliaas Thorsen kan jag inte bedöma, men jag kan däremot konstatera att där Björkeson är fri är Selliaas Thorsen noggrann och mer trogen originaltexten. Som den Ovidiuskännare hon är är hon inläst på vilka ord och uttryck som är centrala och därmed behöver få en motsvarande översättning. En sådan är inledningsraden. Generellt menar man att inledningsrader i antik poesi har betydelse för verket som helhet, som en sorts programförklaring. I forskningen brukar man poängtera att andra ordet *nova* är ett nyckelord som indikerar att Ovidius själv skapar något nytt. Så har också Selliaas Thorsen placerat det som första ord i sin översättning.

Ovidius *In nova fert animus mutatas dicere formas* har blivit ”Nye, forvandlede skikkelser har jeg fått mot til å skildre” lyder första raden. Björkeson översätter inte ordet *nova* alls, utan skriver: ”Mig lyster skildra nu hur kroppars former förvandlas.”

En annan formulering som Selliaas Thorsen vill framhäva gäller Narkissos. På moderns fråga om den nyfödde Narkissos kommer att leva länge svarar siaren Teiresias: *si se non noverit*, vilket man utifrån berättelsens poäng har tolkat som att han kommer att få ett långt liv om han inte ser sin egen spegelbild. Både Armini och Björkeson översätter också mycket riktigt med verbet *skåda*, medan Selliaas Thorsen menar att det hela är en anspelning på oraklet i Delfi och dess motto: känn dig själv. Följaktligen väljer hon översättningen: ”Hvis ikke han kjenner seg selv.” Det här är ett av flera exempel på hur Selliaas Thorsen tänkt igenom sin översättning och motiverar den.

Thea Selliaas Thorsens insats när det gäller *Metamorfoser* på norska är inget annat än en stor kulturgärning, en händelse som norrmännen borde fira. Det är bara att gratulera. Det hela är gediget gjort och ett mästerligt hantverk av någon som inte bara kan sin Ovidius utan också ser det som en mission att förmedla och undervisa om hans fantastiska konstnärskap.

Øivind Andersen: *Homer. En Odysseé gjennom diktning og historie*, Pax Forlag, Oslo 2024. 320 sider.

ANMELDT AV ERIC CULLHED

För ett ögonblick fylls Menelaos av medömkan för fienden Adrastos, som i *Iliadens* sjätte sång griper tag i den grekiske krigarens knän med uppfläta handflator och vädjar om nåd. Då rusar kung Agamemnon fram och ingriper: varje trojanskt liv måste utplånas, utan grav och utan minne. Menelaos lyder sin broders tillbörliga (*aisima*) ord – och i nästa stund tränger ett spjut av askträ in i Adrastos buk (Il. 6.62)

Några rader senare står Diomedes, kung av Argos, öga mot öga med den lykiske krigaren Glaukos. De inleder ett samtal som borde ha slutat i blodig strid men upptäcker i stället att de på fädernet är bundna av gästvänskap. I stället för att slåss kliver de ur sina vagnar, tar varandra i hand och byter rustningar. Vad har då diktaren att säga om denna vänskapens flyktiga triumf, som för ett ögonblick glimrar till i massförstörelsens mörka flodvåg? Friedrich Schiller noterade: ”Som om han berättade något alldagligt, ja, som om han inte ägde något hjärta i sitt bröst, fortsätter han i sin torra sanningsenlighet.”

Och av Kroniden Zeus blev nu Glaukos berövad förståndet,
då han där bytte sin rustning av guld mot Tydidens av koppar;
hundra oxar den ena var värd och den andra blott nio.
(Översättning Lagerlöf, 6.234–236)

Iliaden och *Odysseén* är provocativa klassiker som ständigt framkallat nya former av hatkärlek: för sin fromma ofromhet sedan Xenofanes; för sin skatt av falsk eller förvrängd kunskap sedan Platon; för sina rövaraktiga hjältar sedan Thukydides; och för sina genialt oefterhärmliga stolligheter sedan Charles Perrault. Esaias Tegnér skriver i sin latinska avhandling *Om Iliadens gudar* (1804) att de som läser Homeros ”rätt passande kunna jämföras med dem, som besöka avlägsna och främmande länder.” Vi möter mycket som är nyttigt, mycket som förtjänar efterbildning och lovord, men också mycket

barnsligt, överflödigt och osmakligt (se Arvid G:son Elgs översättning i *Vetenskapssocieteten i Lund, Årsbok* 1985, s. 86).

Läsare idag reagerar sällan lika starkt på de förment chockerande inslagen i de homeriska eperna, men kanske beror det på att våra översättare ofta får oss att blunda för dessa partier när de dyker upp? Johann Heinrich Voss (1751–1826) lyfte tydligt fram Agamemnons förbud mot medmännisklighet som *aisima*, genom att formulera det som en klar bisats: ”Denn sein Wort war Gerecht.” Numera går denna nyans ofta förlorad. Ingvar Björkeson kallar Agamemnons ord ”övertygande”, Peter Østbye låter honom tala ”myndigt”, och i Emily Wilsons tolkning flyttas värderingen från ordens rättmätighet till handlingens tragiska ofrånkomlighet: ”persuading him to do what must be done.” Ändå tycks de flesta fortfarande överens om att läsningen av *Iliaden* och *Odysséen* innebär ett möte med något genuint främmande. Resemetaforen återkommer så ofta att den lätt kan kännas uttjatad, men den lever kvar av en anledning: Att läsa Homeros är att färdas till avlägsna och gåtfulla världar, där vi ständigt blir påminda om hur annorlunda människor kan tänka, känna och handla.

Tack vare dikternas rika receptions historia behöver vi inte göra denna resa på egen hand, utan kan slå följe med reskamrater vars reflektioner får hjärtat att klappa snabbare inför de landskap vi färdas genom. Vi reser till Homeros värld i sällskap med författare som Vergilius och Anna Komnena, César Vallejo och Mohamed Mbougar Sarr, liksom med tankeväckande kritiker – från Aristoteles och pseudo-Longinos till Nietzsche, Simone Weil och Jean-Pierre Vernant. Men vi behöver också en reseledare som ser till att alla kommer med på bussen, att färdplanen håller och att inga viktiga anhalter missas. En sådan saklig vägvisare är Øivind Andersen, vars *Homer. En Odyssé gjennom diktning og historie* erbjuder en pedagogisk, klar och rikt illustrerad introduktion till de homeriska dikterna och forskningen om dem.

Boken inleds med en översikt över *Iliaden* och *Odysséen* samt deras relation till annan, fragmentariskt bevarad tidig hexameterdiktning om det trojanska kriget och dess efterspel. Därefter ägnas två kapitel åt löpande och utförliga parafraaser av de båda verken. I ett följande avsnitt behandlas den religiositet och människosyn som kommer till uttryck i eperna, med särskild tonvikt på gudarnas roll, hjältarnas psykologi och föreställningarna om livet efter detta. Sedan följer redogörelser för centrala forskningsfrågor

kring diktverkens upphovsperson(er), de mest utmärkande språkliga och stilistiska särdragen samt den långa mediehistorien – från muntliga framföranden till moderna översättningar. Andersen diskuterar även diktarnas samband med de historiska förhållandena under brons- och järnåldern, utifrån arkeologiska fynd och andra källor. Avslutningsvis ges en koncentrerad översikt över verkens receptionshistoria, med särskilt fokus på antiken.

Det är inte lätt att hitta några egentliga svagheter i boken, åtminstone om man bedömer den utifrån dess genre och syfte. Givetvis kan man sakna enskilda inriktningar eller bibliografiska hänvisningar, eller önska att somliga perspektiv fått större utrymme, men i en introduktion till en så omfattande och mångsidig forskningstradition är sådana urval oundvikliga. Om något ska framhållas är det kanske att författaren emellanåt underskattar läsarens tålamod med fördjupade och kritiska resonemang; många tvistefrågor förbigås eller upplöses i omedelbar försoning. Inledningskapitlet tar upp Weils *L'Iliade ou Le Poème de la force*, men i form av en kort notis snarare än en verklig diskussion av hennes argument, hennes jämförelser med tragedin och kristna författare, eller det sätt på vilket hennes tolkning förhåller sig till diskussionen om Homeros objektivitet. Denna fråga har ju nyanserats i senare forskning – exempelvis av Jasper Griffin. I stället konstateras bara efter några rader att ”det er mye å grunne over” i Weils text.

Samma tendens märks i avsnittet om den omdiskuterade frågan om de homeriska gestalternas psykiska organ. Frågan huruvida dikternas hänvisningar till människors *thymos*, *phrenes*, *noos*, *psychē*, *kradiē*, *kēr* och *ētor* bör förstås som uttryck för en radikalt annorlunda folkpsykologi och jaguppfattning, eller snarare som bildspråk utan djupare begreppslig skillnad, har varit livligt omdiskuterad under 1900-talet, inte minst av forskare som Bruno Snell, Julian Jaynes och Douglas Cairns. Andersen tycks ta parti för den senare positionen: ”Homers mennesker har et mangslungent indre liv. Det har i grunnen vi også når vi løselig synger om ’mot i brystet, vett i pannen’ eller kjenner på ’magefølelsen’ og snakker ’rett fra levra’.” Även om man kan sympatisera med denna slutsats, hade det varit värdefullt att få veta vilka alternativa tolkningar som finns och varför just denna är att föredra.

På ett ställe läser vi: ”Det ligger ikke til den episke sjangeren at dikteren viser mye av seg selv. Homer gir oss bare noen glimt. Men vi kan fornemme

dikterens skjulte nærver i stort som i smått. Han styrer det hele. Vi er i trygge hender.” (s. 186). Kanske har Andersen själv anammat detta ideal när han väjer för kontroverser. Det är en introduktion till Homeros; den måste också bedömas som sådan, och som sådan är den utmärkt. Verkets bredd, den detaljerade och nyanserade framställningen liksom den tydliga pedagogiska strukturen är dess främsta styrkor. Den är genomgående lärd, säker och kunnig. Samtidigt är boken lättillgänglig, med en meningsuppbyggnad så enkel att den ibland närmar sig telegramstil, och fri från fackspråk och snåriga fotnoter. Det ska bli roligt att pröva den med studenter.